

SUALTI KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASI

Ed. Hakan Öniz

40 ARKEOLOJİ
VE SANAT
YAYINLARI 411

Sualtı Kültür Mirasının Korunması

Editör:
Hakan niz

Yazarlar:
Hayat Erkanal
Mustafa Sahin
Hakan niz

Yardımcı Yazarlar:
Kenan Beşaltı
Ceyda ztosun
Günay Dönmez

Grafik:
Metehan Samet Gl
Günay Dönmez

Sualtı Fotoğrafları:
Tahsin Ceylan
Hakan niz

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
SUALTI KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASI

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

Yayın Hazırlık: Akdeniz Üniversitesi Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi
Akdeniz Cad. No: 25 Kemer/Antalya - Mart, 2018
www.suua.org

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu
Fahrettin Kerim Gökay Cad. Ortaklar İş Merkezi
No: 71 K: 9 D: 57 34772 Kadıköy/İstanbul

ISBN: 978-605-396-463-6
Sertifika No: 10459

©2018 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve editörün yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri
Yüzyıl Mh. Mas-Sit Matbaacılar Sit., 5. Cadde No: 57 Bağcılar/İstanbul
İstanbul, 2018 Sertifika No: 40073

The authors are responsible for the choice and presentation of views contained in this book and for opinions expressed therein, which are not necessarily those of UNESCO and do not commit the Organization.

Bu kitapta yer alan yazarlar, görüşlerini beyan ettikleri konu seçimlerinden ve konunun içerik sunumlarından kendileri sorumludur. UNESCO, konuyla ilgili sorumluluk kabul etmemektedir.

Kitabevi/Satış Mağazası

arkeopera

Yeniçarşı Cad. No: 66/A, 34433 Galatasaray/Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26

www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZLER

(Yalçın KURT, Dr. Ulrike Guérin, Doç. Dr. Şahin ÖZEN)

1

GİRİŞ

(Hakan ÖNİZ)

5

UNESCO VE SUALTI KÜLTÜR MİRASI

(Hayat ERKANAL, Hakan ÖNİZ)

9

SUALTI KÜLTÜR MİRASI DALIŞLARINDA UNESCO ETİK KURALLARI

18

SUALTINDA KARŞILAŞILABİLECEK ESERLERE BİR BAKIŞ

(Hakan ÖNİZ)

33

1. Gemi Batıkları

33

2. Sualtında Kalmış Yapılar

38

3. Çapalar

44

4. Amphoralar

56

5. Yukarıda Bahsedilen Kalıntılarla Karşılaşınca

60

Yapılması Gereken Nedir?

SUALTI KÜLTÜR MİRASI İÇİN YAPILACAK ÇALIŞMALAR VE ICOMOS TÜZÜĞÜ

(Mustafa ŞAHİN)

64

SUALTI KÜLTÜR MİRASI, YASALAR VE YÖNETMELİKLER

72

(Kenan BEŞALTI)

1. Yasalarda Kültür Varlıkları 73
2. Hangi Taşınmaz Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır? 74
3. Hangi Taşınır Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır? 75
4. Dalış Yasağı Olan Alanlar ve Yasal Dayanağı 76
5. Sonuç 78

SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI HUSUSUNDA FARKINDALIK ÇALIŞMALARININ GEREKLİLİĞİ VE ÖNERİLER

80

(Ceyda ÖZTOSUN)

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLARI, DÖNEMLER VE UYGARLIKLAR

90

(Günay DÖNMEZ)

1. Tarih Öncesi Dönemler 90
 - 1.1. Paleolitik Dönem 90
 - 1.2. Mezolitik Dönem 91
 - 1.3. Neolitik Dönem 91
 - 1.4. Kalkolitik Dönem 92
2. Tarihi Dönemler 94
 - 2.1. Tunç Çağı 94
 - 2.2. Demir Çağı ve Sonrası 95

Yazarlar Hakkında

101

Yalçın Kurt

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü

Ülkemizi, Dünyada farklı ve ayrıcalıklı kılan en önemli ve belki eşsiz özelliği, başka hiçbir ülkede bulunmayan tarihsel ve kültürel mirasımızın zenginliğidir. Tarihi ve kültürel değerlerimiz, doğal varlıklarımız, sadece bize geçmişten kalan bir miras değil, daha da önemlisi mutlaka gelecek nesillere ulaştırmamız gereken emanetlerdir. Bu emanetleri korumak ve geliştirmek bir zorunluluk, bunun gereği olan her türlü önlemi almak da toplumsal bir sorumluluktur.

Kolay tahrip olan, bozulan ve bir kez yok olduğunda, yerine yenisinin konması mümkün olmayan bir değerler bütünü olarak da kabul edilen kültürel mirasın korunması, çevre, kentleşme, insan hakları, hukuk, mimarlık ve planlama gibi pek çok konuyu aynı anda ilgilendiren ve çok boyutlu ele alınması gereken kapsamlı bir konu olarak da kabul edilmektedir.

Özellikle 19.yüzyıl sonlarında büyüyen ve artık bilinçli bir şekilde yapılmaya başlanan kaçakçılık gibi faaliyetler ile Anadolu topraklarının insanla birlikte başlayan kültürel birikiminin, arkeolojik değerlerinin, açıkça ve acı bir şekilde tahribata maruz kalmasıyla koruma ve geleceğe aktarma fikirleri önem kazanmıştır.

Kültürel mirasın, sayılabilecek onlarca örneği içinde su altı kültürel mirası da bilinçli ya da bilinçsiz zarar veren etkilere maruz kalabilmektedir. Denizlerimizde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen ya da ortaya çıkarılan kültür varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da, arkeoloji bilimi ve korumacılık anlayışı için göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu ve çevresinde her yerde ve her zaman karşımıza çıkan arkeolojik zenginliğimizin, suların derinliklerinde de devam ettiğini özellikle son yıllarda daha çok anlamaktayız. Aletli dalış teknolojisi yaklaşık elli yıldır denizlerin derinliklerine daha kolay erişim sağlamaktadır. Öte yandan suların derinliklerine kolay ulaşım imkanları turizm ve rekreasyon amacıyla on binlerce kişi tarafından kullanılmaya başlamıştır. Bu durum su altı kültür mirası üzerinde baskı yapan olgulardan birini de oluşturabilmektedir.

Binlerce yıldır sualtında kalan gemi batıkları ve diğer arkeolojik değerler son yıllarda giderek artan sayıda insanla tanışmaya başlamış, derinliklerdeki her türlü arkeolojik mirasın dalıcılar eliyle zarar görmesi yerine, bizzat dalıcılar tarafından korunması fikri önem kazanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültürel mirasımızın korunmasına yönelik ilkerleri de dikkate alınarak hazırlanan bu çalışma, bu alanda güzel bir örnek oluşturacaktır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarımızın destek ve katkılarıyla hayat bulan çalışmanın derinliklerimizdeki tarihi korumada, dalıcı ve su altını sevenlere bir rehber olacağını umuyorum.

Yalçın Kurt

Dr Ulrike Guérin

2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, UNESCO, Culture Sector

The UNESCO 2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage fosters the safeguarding of fragile heritage located under water. It encourages research and enables protection. Far from discouraging access, it rather invites the public to see in a responsible manner the submerged archaeological sites. No one should take artefacts away, but archaeologists. But everyone is invited to enjoy. Only who knows the heritage will also seek to preserve it.

In the underwater environment, divers often have first contact with the shipwrecks and sunken ruins they find. They are their first guardians of any submerged site. With this in mind, the 2001 Convention greatly encourages the cooperation and participation of divers in the protection of underwater cultural heritage. It is important to experience and share heritage with the greater public. It is however also imperative to promote responsibility when allowing diver access and ethics.

In a new initiative UNESCO is now even designating the best projects that allow the public to see underwater cultural heritage. UNESCO hopes to thus encourage even greater efforts to make the cultural heritage of our oceans and lakes known and seen.

UNESCO gladly greets the efforts of the Akdeniz University, Kemer Underwater Research Center, supported by the Ministry of Culture and the Underwater Sports Federation of Turkey in this regard.

UNESCO 2001 Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi, sualtında bulunan hassas kültür mirasının güvenlik altına alınmasını teşvik etmektedir. Bu sözleşmeyle bu değerlere yönelik araştırmalar ve koruma uygulamaları desteklenmektedir. Erişimini kısıtlamaktan ziyade, halk su altındaki arkeolojik alanları sorumlu bir şekilde ziyaret edebilir. Arkeologların dışında hiç kimse kalıntıları yerlerinden almamalıdır. Kültürel değerlerin korunması çerçevesinde herkes dalışın tadını çıkarmaya davetlidir. Sualtı ortamında, batıklar ve su altındaki kalıntılarla ilk temas kuranlar sıklıkla dalcılardır. Bu dalcılar, herhangi bir batık alanın ilk koruyucularıdır. Bu düşünceyle, 2001 Sözleşmesi dalcıların kültürel mirasın korunmasına katılımını ve işbirliğini büyük ölçüde desteklemektedir. Kültürel mirasın deneyimlenmesi ve daha geniş kitlelerle paylaşılması önemlidir. Ancak bununla birlikte, erişim olanağı verilen dalcılara sorumlulukların tanıtılması ve etik kuralların aktarımı zorunludur.

UNESCO yeni bir girişim çerçevesinde halkın sualtı kültür mirasını görmesine izin veren uygun projeler tasarlanmaktadır. Böylece okyanuslarımızdaki ve göllerimizdeki kültürel mirasın bilinmesi ve görülmesine yönelik çabaları daha da teşvik etmeyi ummaktadır.

Sualtı ortamında, batıklar ve sualtındaki kalıntılarla ilk temas kuranlar sıklıkla dalcılardır. Onlar, herhangi bir batık alanın ilk koruyucularıdır. Bu düşünceyle, 2001 Sözleşmesi dalcıların kültürel mirasın korunmasına katılımını ve işbirliğini büyük ölçüde desteklemektedir. Kültürel mirasın deneyimlenmesi ve daha geniş kitlelerle paylaşılması önemlidir. Ancak bununla birlikte, erişim olanağı verilen dalcılara sorumlulukların tanıtılması ve etik kuralların aktarımı zorunludur.

UNESCO yeni bir girişim çerçevesinde halkın sualtı kültür mirasını görmesine izin veren uygun projeler tasarlanmaktadır. Böylece okyanuslarımızdaki ve göllerimizdeki kültürel mirasın bilinmesi ve görülmesine yönelik çabaları daha da teşvik etmeyi ummaktadır.

UNESCO bu konuda, Akdeniz Üniversitesi, Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi tarafından başlatılmış ve Kültür Bakanlığı ile Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu tarafından desteklenen çabaları memnuniyetle karşılamaktadır.

Doç. Dr. Şahin ÖZEN

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Başkanı

İçinde bulunduğumuz coğrafyanın kaderinde binlerce yıldır önemli roller üstlenen uygarlıkların topraklarımıza işlediği ve bizlere emanet ettiği kültürel miras, ülkemizin tarihten aldığı en büyük armağandır.

Karasal konumu ve üç farklı denize olan kıyılarıyla tarihin derinliklerinden günümüze ve geleceğe uzanan stratejik konumu sayesinde ticaret, toplumsal yaşam ve iletişimin geliştirilmesinde özellikle kıyılarımız önemli tarihi yerleşim merkezlerine ve limanlara ev sahipliği yapmıştır.

Geçmişin, denizlerimizin derinliklerindeki uzantıları, sualtı kültürel mirasımızı bugün eşsiz bir zenginliğe ulaştırmıştır. Uygarlıkların sualtında kalan yerleşim noktaları, batıklar, batık alanları, limanlar ve arkeolojik unsurlardan oluşan sualtı kültür mirasımızı keşfetmek, korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak kamusal bir görevdir.

Denizlerimize gömülen ve bugün adeta bir sualtı müzesi haline gelen kültürel mirasımızı daha fazla tanımak, tanıtmak ve keşfetmek için son yıllarda kazanılan farkındalık, Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu, donanımlı dalış merkezleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarımızın ulusal ve uluslararası yansımaları olan ortak çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu noktada sualtı kültürel yapılarının en temel figürlerinden olan batıkların ve limanların, uygarlıklar arasındaki ticaret ve kültür alışverişindeki hayati işlevi dikkate alındığında, sualtı kültürel mirasımız aynı zamanda uluslararası bir kimliğe sahiptir.

Tarihi eser kaçakçılığı, denizleri tehdit eden kıyılardaki aşırı nüfus artışı ve yapılaşma, deniz kirliliği sualtı kültür mirasımızı korumak için mücadele edeceğimiz başlıca tehditleri ve tahrip unsurlarını oluşturmaktadır. Bütün dünyada her ülkenin, karasularında etkin kıyı yönetimiyle bu tehditlere karşı mücadelesi, sualtı kültürel mirasının korunması ve kontrolünde anahtar rol oynamaktadır. Uluslararası sulardaki sualtı kültürel zenginlikler ise UNESCO Sualtı Kültür Mirası Sözleşmesi'yle güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde, bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda yapılan çalışmalara katkıda bulunmak için UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından 2011 yılında "Sualtı Kültürel Mirasının Korunması İhtisas Komitesi" kurulmuştur.

Anadolu'daki hayatın sosyolojik, ekonomik, kültürel geçmişi ve uluslararası etkileşimiyle ilgili eşsiz bilgiler sunarak toplumsal kimliğimizin tarihteki izlerini yansıtan sualtındaki kültürel zenginliklerimizin kalıntılarını, gelişen teknolojik ve teknik imkânların son yıllarda arkeoloji bilimiyle harmanlanması sayesinde daha fazla keşfetmekteyiz.

Sonar, deniz tabanı haritalaması ve donanımlı dalış gibi teknik imkânlar sayesinde ülkemizdeki sualtı kültürünün mevcut envanterine zamanla yenileri eklenmektedir. Kıyılarımızdaki bu eşsiz tarihi eserler, her yıl on binlerce yerli ve yabancı turisti kendine çeken donanımlı dalış turizmi merkezlerine dönüşmüştür. Mevcut potansiyeli ile turizm sektörüne önemli katkılar sunabilecek olan sualtı kültürel mirasımız, aynı zamanda tarih bilincimize ve birikimimize yeni ufuklar açmaktadır. Sualtı ve suüstünde yapılacak her türlü akademik ve saha çalışmasının, tanıtım etkinliğinin, kültürel mirası koruma ve yaşatma algısını toplumsal bir sorumluluk duygusuyla daha da arttırması ve yaygınlaştırması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı'mız başta olmak üzere saygın kurum ve kuruluşların özverili ve özenli çalışmalarıyla hazırlanan, çok değerli bir içeriğe sahip bu kitap, sualtı kültürel zenginliklerimize sahip çıkmak ve milli değerlerimizi korumak için bizlere çok önemli bilimsel bir yol haritası sunmaktadır. Bu açıdan, sualtı kültürel mirasımızı korumak, yaşatmak, yaşatırmak ve emin ellerde geleceğe taşımak isteyen her vatandaşımızın, ilgili her kamu kurum ve kuruluşumuzun ve sivil toplum kuruluşlarımızın kılavuzu olacağına inanıyorum.

Doç. Dr. Şahin ÖZEN
Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Başkanı

GİRİŞ

Bu kitap, sualtı arkeolojisi alanından akademisyenler ve Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu'nun çalışmalarıyla; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ilke ve tavsiyeleri, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) Sualtı Kültür Mirasının Korunması alanındaki evrensel yaklaşımları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Kitabın yazılış amacı arkeolojik değerlere, dalıcılar eliyle zarar verilmesini engelleyecek yaklaşım ve bilginin oluşmasını sağlamaktır. Sualtında bulunan kültürel değerlerin ilgili kurumlara bildirilmesi, bunun neticesinde korunarak gelecek nesillere ulaştırılması ve bilim dünyasına kazandırılması bir diğer amaç olarak kitapta yer almaktadır.

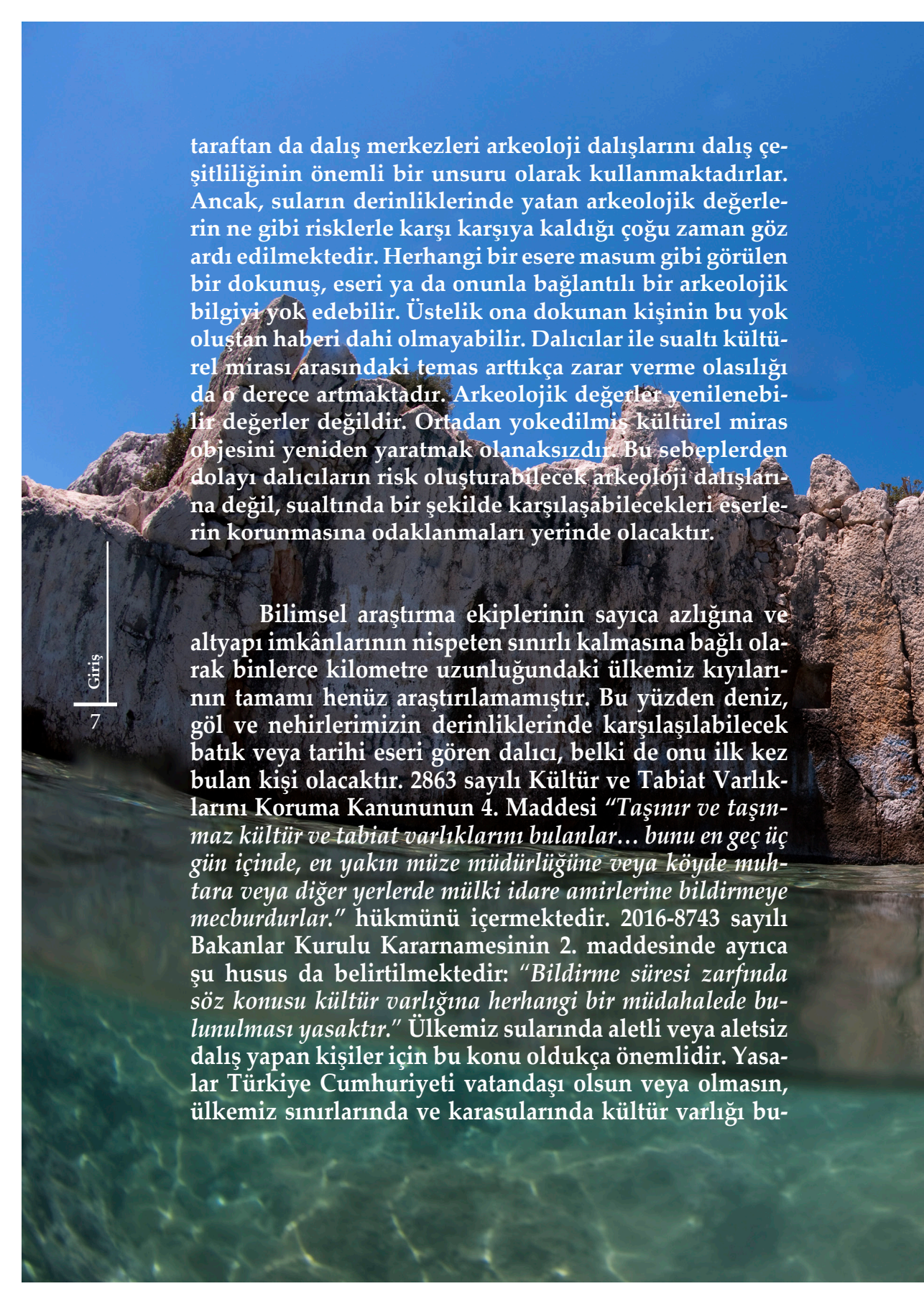
Denizler, göller ve akarsuların mavi örtüsü altında gizlenen arkeolojik değerler geçmişe ait bilgi hazineleridir. Küçük ve önemsiz gibi görünen bir eski eser kalıntısı, geleceğe ışık tutacak çok önemli bir bilinmeyi saklıyor olabilir. Çok sağlam gözüken bir kalıntı ise yumurta kabuğu gibi kırılabilir. Dipte tek başına duran bir eser dev bir yapbozun bulunamayan parçası olabilir. Dolayısıyla, suların altında insanın geçmişine ait her kalıntı bilinmeyen pek çok şeyin konunun anlaşılmasında bir "tarih elçisi" kimliğine sahiptir. Suların altında bu değerleri görmek heyecan verici olduğu gibi, kimi zamanda hayret uyandırıcı olabilir. Ancak bu kalıntıların sahip olabileceği bilimsel değer ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliği asla unutulmamalıdır.

1950'lerde başlamış olan yüzeyden bağımsız alet-

li dalış teknolojisi giderek ilerlemiş, son 25 yıldır bütün dünyada hızlı bir gelişme ve yayılma evresine geçmiştir. Seri üretim avantajlarına bağlı olarak donanım fiyatlarının düşmesi, satın alma gücünün artması ve kültür seviyelerinin yükselmesi dalıcı sayısının artmasına neden olmuştur. Başka birçok etkenle birlikte, artan dalıcı sayısı ve dalış turizminin yaygınlaşması sualtındaki kültür mirası üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamıştır. 1990'lara kadar neredeyse hiç insan yüzü görmemiş binlerce batık gemi, eser ve yerleşim bu tarihlerden sonra sürekli dalıcılar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. En önemli husus ise dalış yapanların büyük çoğunluğunun bu konularda yeterli oranda bilgiye sahip olmayışıdır. Günümüzde bile dalıcıların azımsanamayacak bir bölümü arkeolojik gemi batıklarının Hollywood yapımlarındaki korsan batıklarına benzediklerini düşünmektedir. Oysa Akdeniz'deki arkeolojik batıkların neredeyse tamamında kafataslarını, yelken bezlerini ve "bordasında koşuşan korsan izlerini" görmek mümkün değildir. Batık olarak nitelendirdiğimiz kalıntıların çoğunda geminin ahşabı yok olmuş ya da dipteki tabakalarla kaplanmış durumdadır.

Gemilerin amphora, tabak ve kiremit gibi yüklerden oluşan kargosu, gövdesini oluşturan ahşabın bir kısmı ve mürettebat ya da yolculara ait bazı kalıntılar muhtemelen kum ya da dolgu tabakalarının altında kalmıştır. Yüzeyin en üstünde kalan birkaç kalıntı da dalıcılar tarafından alındığı takdirde o batık tarih sahnesinden sonsuza kadar silinebilme riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Arkeolojik kalıntılar üzerine dalış yapmak popüler bir konu olarak bütün dünyada revaçtadır. Bir taraftan uluslararası dalış dizgeleri pazar yelpazesini genişletmek amacıyla arkeoloji dalışlarını özendirilmekte, diğer

taraftan da dalış merkezleri arkeoloji dalışlarını dalış çeşitliliğinin önemli bir unsuru olarak kullanmaktadırlar. Ancak, suların derinliklerinde yatan arkeolojik değerlerin ne gibi risklerle karşı karşıya kaldığı çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Herhangi bir esere masum gibi görülen bir dokunuş, eseri ya da onunla bağlantılı bir arkeolojik bilgiyi yok edebilir. Üstelik ona dokunan kişinin bu yok oluştan haberi dahi olmayabilir. Dalıcılar ile sualtı kültürel mirası arasındaki temas arttıkça zarar verme olasılığı da o derece artmaktadır. Arkeolojik değerler yenilenebilir değerler değildir. Ortadan yokedilmiş kültürel miras objesini yeniden yaratmak olanaksızdır. Bu sebeplerden dolayı dalıcıların risk oluşturabilecek arkeoloji dalışlarına değil, sualtında bir şekilde karşılaşabilecekleri eserlerin korunmasına odaklanmaları yerinde olacaktır.

Bilimsel araştırma ekiplerinin sayıca azlığına ve altyapı imkânlarının nispeten sınırlı kalmasına bağlı olarak binlerce kilometre uzunluğundaki ülkemiz kıyılarının tamamı henüz araştırılmamıştır. Bu yüzden deniz, göl ve nehirlerimizin derinliklerinde karşılaşılacak batık veya tarihi eseri gören dalıcı, belki de onu ilk kez bulan kişi olacaktır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 4. Maddesi *“Taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını bulanlar... bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine bildirmeye mecburdurlar.”* hükmünü içermektedir. 2016-8743 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinin 2. maddesinde ayrıca şu husus da belirtilmektedir: *“Bildirme süresi zarfında söz konusu kültürel varlığına herhangi bir müdahalede bulunulması yasaktır.”* Ülkemiz sularında aletli veya aletsiz dalış yapan kişiler için bu konu oldukça önemlidir. Yasalar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsun veya olmasın, ülkemiz sınırlarında ve karasularında kültür varlığı bu-

lanlara açık ve net bir görev yüklemiştir. Dolayısıyla, dalgaların uzandığı kıyı şeridinde ve suların derinliklerinde karşılaşılan tarihi kalıntıları Kültür Bakanlığına bağlı müzeler ya da en yakın mülki amirliklere bildirmek hem vatandaşlık görevi hem de yasal bir zorunluluktur.

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu dünyadaki pek çok spor federasyonu arasında fark yaratacak bir ilke imza atmış, kültürel mirasın korunması hususuna bilimsel bir perspektiften yaklaşmıştır. Bu kitap vasıtasıyla ülkemizdeki tüm ileri düzeydeki dalıcılar sualtı kültürel mirası hakkında temel bilgileri edinmiş olabileceklerdir. Böylelikle, her sene yüz binlerce dalış yapılan ülkemiz sularında kültürel mirasımızın korunması konusunda üst düzeyde farkındalık oluşturulmuş olacaktır. TSSF'nin bağlı bulunduğu Dünya Sualtı Sporları Federasyonu'nda (CMAS) bir Sualtı Kültür Mirası Komitesi bulunmaktadır. Bu bağlamda sualtındaki kültürel değerlerin korunması CMAS tarafından da gündeme alınmıştır.

Akdeniz'den Karadeniz'e ülkemizin yaklaşık 8500 kilometrelik deniz kıyılarında ve ayrıca yüzlerce göl ve nehirlerinde tarih öncesi dönemlerden itibaren denizciliğin yapıldığı ve bir kısmı suyun altında yüzlerce kıyı yerleşimi bulunduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak, dalışa açık sahalar da dâhil olmak üzere neredeyse her yerde arkeolojik kalıntı bulunmaktadır. Bu özellikleriyle ülkemiz bu anlamda belki de dünyadaki hiçbir ülkede olmayan sualtı kültür mirası zenginliğine sahiptir. Bu kitabı okuyan dalıcılar ve deniz sevdalılarından en önemli beklentimiz suların altında geçmişten kaldığı tahmin edilen hiçbir kalıntıya dokunmalarınıdır. Karşılaşılması muhtemel arkeolojik kalıntılar bu kitap dâhilinde genel hatlarıyla ele alınacaktır. Şu önemli ilke asla akıldan çıkartılmamalıdır: "Suyun altında karşılaşılan her türlü tarihi eser o ülkenin kültürel mirasıdır. Bunları korumak tüm dalıcıların görevi ve sorumluluğudur!"

Editör: Dr. Hakan ÖNİZ

UNESCO VE SUALTI KÜLTÜR MİRASI

Hayat Erkanal, Hakan Öniz

Birleşmiş Milletler'in Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu olan UNESCO 1946 yılında kurulmuş, aynı yıl Türkiye bu kurumun onuncu üyesi olmuştur. Merkezi Paris'te bulunan kuruluşta bugün 195 üye devlet ve 10 ortak üye devlet bulunmaktadır. UNESCO Misyonunu "insanlığın zihninde barış, eğitim, doğa bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler, kültür, bilgi ve iletişim aracılığıyla inşa etmek" olarak tanımlamaktadır.

UNESCO 2001 yılında Sualtı Kültürel Mirasın Korunması alanında devletlerarası bir sözleşmeyi imzaya açmıştır. Temel amacı su altındaki kültürel mirasın korunması ve insanlığın ortak yararına sunulması olan bu sözleşme başlangıçta 7 ülke tarafından imzalanmış, 2018 yılında 58 taraf ülkeye ulaşmıştır. Ülkemizin taraf olmadığı bu sözleşme sualtındaki tarih öncesi, tarihsel, kültürel ve arkeolojik objeler, sit alanları, yapılar, batıklar gibi somut kültür varlıklarının korunmasını hedeflemektedir (Oğuz, 2007: 7). Sözleşme 35 maddeden ve bu sözleşmenin 33. maddesiyle bağlantılı sualtı kültür mirasına yönelik çalışmalara ilişkin 36 kuraldan oluşmaktadır. Bu kurallar "Genel Prensipler", "Proje Hazırlama", "Ön Hazırlıklar", "Proje Amaçları, Metodoloji ve Teknikler", "Bütçe", "Proje Süresi ve Programı", "Yeterlik ve Nitelik", "Koruma ve Alan Yönetimi", "Belgeleme", "Güvenlik", "Çevre", "Raporlama", "Sergileme ve Proje Arşivleme" başlıkları altında sıralanmıştır. Sözleş-

me maddeleri imza atarak taraf haline gelen devletler için bağlayıcılık içermektedir. Diğer devletler için yürürlük ve bağlayıcılık kazanması, ancak söz konusu devletlerin imzalamaları onay belgelerini UNESCO Genel Sekreterine ibraz etmeleri ile geçerlidir(Görgülü, 2007: 44-45). UNESCO'nun sualtı kültür mirasının korunmasına yönelik bakış açısı uluslararası bilimsel yaklaşımların bir kompozisyonunu oluşturmaktadır.

UNESCO'ya göre: *“Dünyamızın su altındaki zengin kültürel mirasına çoğu zaman gerektiği kadar ilgi gösterilmemektedir. Geçtiğimiz yüzyılda, karalarda yer alan arkeolojik alanlar medeniyetlerin gelişim süreçlerine ışık tutacak nitelikte bol bilgi sağlamış olsa da, gezegenimizin en büyük kısmını kaplayan okyanuslardaki sırların büyük bir çoğunluğu halen gün ışığına çıkartılmamıştır. Bununla beraber, su altındaki kültürel mirasın yağmalanması ve koruduğu kavramların yok edilmesinde hızlı bir artış yaşanmakta ve insanlığı bu mirastan yoksun bırakma tehdidi yaratmaktadır. Yüzyıllar süresince korunmuş kalıntılar ve batıklar, dalış teknolojilerinde gerçekleştirilen gelişmeler sonrasında çok daha kolay ulaşılabilir ve zarar görebilir hale gelmiştir. Arkeolojik mirasın talan edilmesi ve dağıtılması, günümüzde yalnızca karada bulunan alanlarda değil, sualtındaki alanlarda da yaşanmaktadır. Günümüzde, gemi batıkları ve sualtında yatan kalıntılar, gittikçe daha kolay erişilebilir hale gelmektedir. Bu alanlar artık define avcılarının da erişebileceği alanlar haline gelmiştir.”* Arkeolojik mirasın talan edilmesi ve dağıtılması, günümüzde yalnızca karada bulunan alanlarda değil, sualtındaki alanlarda da yaşanmaktadır. Günümüzde, gemi batıkları ve sualtında yatan kalıntılar, gittikçe daha kolay erişilebilir hale gelmektedir. Bu alanlar artık define avcılarının da erişebileceği alanlar haline gelmiştir.” Görüldüğü gibi UNESCO sualtı kültür mirasının korunması alanına genel bir perspektiften yaklaşmış, sorunun belirlenmesinde doğru bir adım atmıştır. Şüphesiz bu sorunların hepsi ve belki

daha fazlası ülkemiz kıyılarında da yaşanmaktadır. Dünyanın en erken yerleşimlerinin önemli bir bölümü ülkemiz kıyılarında bulunmaktadır. Denizlere olan 8500 kilometrelik kıyı şeridimiz, tarihin her döneminde rol oynamış binlerce kilometrelik göl ve nehirlerimizle daha da geniş bir korunması gerekli alan olduğunu işaret etmektedir.

Yukarıda belirtilen ihtiyaçların karşılanması, bütün dünyada sualtı kültür mirasına sahip çıkılabilmesi, korumayı sağlayacak personelin, bilimsel çalışmaları hayata geçirecek bilim adamlarının yetiştirilebilmesi gibi konuların UNESCO gibi bir kurum tarafından tek başına gerçekleştirilebilmesi olanaklı değildir. Bu konuların takibi amacıyla 2001 Sualtı Kültür Mirası Koruma sözleşmesi (Fig. 1) kapsamında UNESCO'da bir yönetim ofisi bulunmaktadır. Bu ofiste görevli yönetici ve uzmanlar 2001 sözleşmesi çerçevesinde faaliyetler yürütmektedir. Sözleşmeye taraf devletlerin adaylarından seçilen bir de Bilim ve Teknik Danışma Kurulu (STAB) bulunmaktadır. 12 kişilik bu komite sualtı arkeologları, deniz hukukçuları ve ülkelerin kültür bakanlıkları temsilcilerinden oluşmaktadır.

Fig. 1) 2001 Sualtı Kültür Mirası Koruma Sözleşmesi sekretaryası tarafından kullanılan logo.

2001 sözleşmesi kapsamında iki yılda bir devletlerarası toplantılar düzenlenmekte, bu kapsamda dünyada sualtı kültür mirası alanında yapılan ve yapılması gerekli olan çalışmalar gündeme gelmektedir. Bilim Teknik Danışma Kurulları da ana toplantıya paralel toplantılar ve çalışma programları düzenlemektedir. Bu toplantıya taraf olmayan devletler ile bu alanda faaliyet gösteren üniversiteler, devletlerarası kurumlar ve sivil toplum örgütleri de gözlemci olarak katılmaktadır. Toplantıda alınan kararlar taraf devletler tarafından oylanmakta ancak konularla ilgili olarak gözlemciler de söz alarak fikir bildirebilmektedir. Toplantıların 6.sı 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. 2001 sözleşmesi kapsamında yapılan bu toplantılarda Sekreterlik ile Bilim ve Teknik Danışma Kurulu raporlarının sunulması, kurul çalışmaları hakkında görüşmelerin yapılması, aynı kurul için 6 yeni üyenin seçimi (2 senede bir 12 üyeden 6'sı değişir), sualtı kültür mirasının korunması alanında yapılan örnek uygulamalar ve bunların değerlendirilmesi, örnek uygulamalar hakkında kurul raporunun sunulması, onay ve uygulama stratejilerine ilişkin oylama sürecinin değerlendirilmesi, sualtı kültür mirasına ilişkin acil durum içeren konular, bu alanda faaliyet gösteren ve resmi gözlemci olarak tanımlanabilecek sivil toplum örgütlerinin tartışılması konuları görüşülmektedir. Dünyada sualtı kültür mirasının korunması alanında yeterli altyapı ve uzmana sahip ülke sayısı 15'den fazla değildir. Öte yandan UNESCO'ya 195 üye ülke bulunmaktadır. Bunların 58'i (Mart 2018) 2001 Sualtı Kültür Mirası sözleşmesine taraf devlet durumundadır. Bu da gösteriyor ki sözleşmeye taraf olan devletlerin dahi birçoğunda altyapı ve uzman bulunmamaktadır. Bu eksiğin tamamlanabilmesi amacıyla 2010 yılında İstanbul'da yapılan ve 28 ülkenin katıldığı UNESCO Sualtı Kültür Mirası Bölge toplantısında üniversitelerle işbirliği yapılması önerisi getirilmiştir. UNESCO sözleşmesi çerçevesinde ge-

lişmesi gerekli alanlarda üniversitelerle işbirliği yapılmaktadır. 1992 yılında UNESCO Genel Konferansı tarafından alınan kararla UNESCO UniTwin Ağları ve Kürsüleri kurulmaya başlamıştır. Sualtı Arkeolojisi alanında UniTwin Ağı UNESCO ve Selçuk Üniversitesi tarafından, İskenderiye, Güney Danimarka ve Southampton Üniversiteleri katılımıyla 2012 yılında kurulmuştur (Fig. 2).

Fig. 2) UNESCO UniTwin Sualtı Arkeolojisi Network logosu

UNESCO UniTwin Sualtı Arkeolojisi Ağı koordinasyon merkezi 2014 yılında Antalya-Kemer'de açılmıştır. Söz konusu bina aynı zamanda Akdeniz Üniversitesi tarafından sualtı arkeolojisi çalışmaları için kullanılmaktadır.(Fig. 3).

Bu kuruluş 11 tam üye üniversite, 16 üye üniversite ve 8 resmi partner olmak üzere 33 kurumun katılımıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (Mart 2018). Ağın temel amacı sualtı kültür mirasının korunması alanında UNESCO ile birlikte devletlerin altyapılarının oluşmasına destek olmak, sualtı arkeolojisi eğitim ve uygulama faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamaktır.

Türkiye’de sualtı arkeolojisi alanında Akdeniz, Ankara, Uludağ, 9 Eylül, Ege, Sinop, Kocaeli, Düzce, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Selçuk ve Samsun 19 Mayıs Üniversitelerinde eğitim ve/veya araştırma faaliyetleri sürdürülmektedir. Ankara Üniversitesi’nin İzmir Urla’da Mustafa V. Koç Deniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi (Fig. 4) ve INA (Institute of Nautical Archaeology-Sualtı Arkeoloji Enstitüsü) isimli kuruluşunda Bodrum’da laboratuvar, ofis ve kütüphanesi bulunmaktadır (Fig. 5). Yukarıda yazılı akademik kurumların dışında bu alanda bir de sivil toplum örgütü faaliyet göstermektedir. Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı aralarında 2017 yılında hayata veda eden Mus-

Fig. 4) Mustafa V. Koç Deniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Fig. 5) INA (Institute of Nautical Archaeology-Sualtı Arkeoloji Enstitüsü)

© INA - T.Ekmekci

tafa V.Koç'un da bulunduğu bir grup işadami ve denizci tarafından 1999 yılında kurulmuştur. Türkiye denizlerindeki arkeolojik zenginlikleri dünya kamuoyu ve bilimsel kurumlara anlatmak, bu meyanda yurt içi ve dışı yayınlar, konferanslar, paneller, seminerler, açık oturumlar, sempozyumlar, kurslar, fuarlar, şenlikler, sergiler, festivaller, toplu inceleme gezileri gibi sanatsal etkinlikler ve toplantılar düzenlemek, T.C. Kültür Bakanlığı izni ve denetimi altında yapılan araştırma, kazı, onarım ve sergileme faaliyetlerinde bulunan yurt içi ve yurt dışı bilimsel kuruluşlara, müzelerle, üniversitelere destek sağlamak ve sağlanmasına yardımcı olmak kuruluşun amaçları arasında yer almaktadır. Vakfın başkanlığını sn. Oğuz Aydemir yürütmektedir (Fig. 6). Vakıf aynı zamanda TINA isimli bir de dergi çıkarmaktadır (Fig. 7).

Fig. 6) H. Oğuz AYDEMİR.

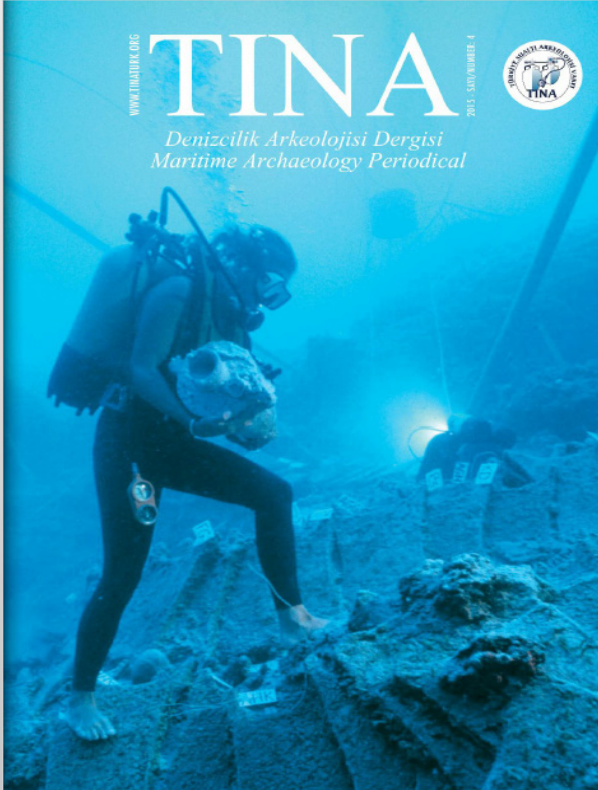

Fig. 7) TINA Dergi
Sayı:4.
(Kaynak:
tinaturk.org/
(ET:21.12.2017).

Kaynakça:

GÖRGÜLÜ, U. 2007, Ülkemizin Taraf Olmadığı Sualtı Kùltürel Mirasının Korunması Sözleşmesi Ve Sualtı Kùltür Varlıklarımız, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya

OĞUZ, Ö. 2007, UNESCO, Kùltür ve Türkiye, Milli Folklor, Sayı:73, s:5-11

<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001260/126065e.pdf>

<http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13520&language=E&order=alpha>

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/UNDERWATER/pdf/Info_kit/GB-2001CONVENTION-INFOKIT%2007-2009.pdf

<http://www.unesco.org.tr>

<https://en.unesco.org/unitwin-unesco-chairs-programme>

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

The Protection of
the Underwater
Cultural Heritage

Sualtı Kültür Mirası Dalışları'nda UNESCO Etik Kuralları. *“ Koruyorum, Sahip Çıkıyorum! “*

1) Gelecek Nesiller İçin Sualtı Kültür Mirasını Koruyun.

18

Sualtı kültür mirası, insanın varoluşuna ilişkin kültürel, tarihsel veya arkeolojik karakter içeren sualtındaki tüm izleri kapsamaktadır. Yüzyıllar boyunca, binlerce gemi, çok sayıda yerleşim ve doğal güzellikler suların altında kalmıştır. Bunların tamamı korunması gereken kültürel mirası oluşturmaktadır.

2) Sualtındaki Gemi, Yerleşim ve Diğer Arkeolojik Kalıntıları Dokunulmamış Olarak Muhafaza Edin.

Gemi batıkları, batık yerleşimler ve diğer sualtı kalıntıları tarihsel ve arkeolojik önem taşımaktadır. Her türlü arkeolojik kalıntı bilimsel kayıt yapılmadan yer değiştirildiğinde, bağlamından kopar ve önemini büyük ölçüde kaybeder. Dahası bilimsel yöntemlerle çıkarılmayan eserler kururken bozulmalar oluşur ve yok olmalarına neden olabilir. Bu yüzden yasal arkeolojik projeler kapsamında görev yapan araştırmacılar haricinde eserlere kesinlikle dokunulmamalıdır.

3) Arkeolojik Alanların Yasal Koruma Yönetmeliklerine Uyun.

Birçok sualtı kültür mirası alanı yasalar ile korunmaktadır. Yasayı ihlal etmekten kaçınmak için dalmadan önce yönetmelikleri öğrenin ve anlayın.

4) Belirlenmiş Alanlarda Dalış İzni İsteyin.

Belirlenen batık veya kalıntı alanlarında dalış yapmak çoğu zaman özel dalış izni gerektirir. Bu tür bölgelerde, alanı veya kendinizi riske atabilme tehlikesine karşı izinsiz dalmayın. Belirlenmiş bölgelerdeki dalış kısıtlamalarına ilişkin yönergelere saygı duyulmalıdır. Koruma altındaki alanlar genellikle deniz haritalarında işaretlidir.

Türkiye'de bu tür bölgeler dalışa yasak saha kapsamında ele alınmaktadır. Dalış yasakları 5.4.2016 tarih ve 2016/8743 numaralı kararname ile belirtilmiş olan koordinatlar ile Alanya – Hatay arasında ve Karadeniz'de yer alan tüm ören yerleri kıyılarını kapsamaktadır. Belirtilen bu koordinatlar ve ören yerleri kıyılarında bilimsel amaçlı dalışlar haricinde dalış yapmak yasaktır. Bilimsel amaçlı dalışlar ise Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine tabidir. Bu kararname dışında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları da "Denizin de dâhil olduğu alanlarda arkeolojik sit" ilan edebilirler. Bu tür dalış yasakları için Koruma Bölge Müdürlüklerinden, tüm dalış yasakları için Sahil Güvenlik Komutanlıkları ve www.sahilguvenlik.gov.tr adresinden bilgi almak mümkündür. Bu tür dalış yasakları için Koruma Bölge Müdürlüklerinden, tüm dalış yasakları için Sahil Güvenlik Komutanlıkları ve www.Sahilguvenlik.org.tr adresinden bilgi almak mümkündür.

5) *Sadece Arkeologlar Kalıntıları çıkartabilir.*

Aletli dalışa açık sahalarda da arkeolojik eserler bulunabilir. Bu tür dalış sahalarında yapılacak dalışların izinli ve yasal olmasına dikkat edilmelidir. Dalışlarda eserler asla zarar görmemelidir. Resmi arkeolojik çalışmalarda yetkili olarak görevlendirilmiş profesyonel bir arkeoloğun denetimi dışında esere dokunmayın, sualtından eser çıkartmayın.

6) *Hatıra almayın.*

Yasal engel olmayan alanlarda eğlence amaçlı dalış yapabilirsiniz. Fakat bir batıktan veya sualtı kalıntılarında bir örnek almamalı ve alanı tahrip etmemelisiniz. Bir nesneyi alıp yüzeye getirdiğinizde tarihi bağıntıyı bozmuş ve esere zarar vermiş olabilirsiniz. *Bu tür kalıntıları 2863 numaralı kanun gereği ilgili müzeye veya mülki amirliğe bildirmek gerekmektedir.*

7) Alanları Koruyan Önlemlere Saygı Gösterin.

Sualtı arkeolojisi alanında uzmanlarca yerleştirilen koruma yöntemleri (metal kafesler, kum tabakaları, sonar şamandıraları, yüzey şamandıraları ve diğer işaretler) alanı erozyondan, sorumsuz davranan kişilerden ve yağmalamalardan korumaya yardımcı olmak için uygulanmıştır. Bu tür önlemlere saygı gösterilmelidir. Herhangi bir esere dokunulmasa bile koruma yöntemine yapılan zarar arkeolojik alanda ve eserler üzerinde bozulma/kırılmaya yol açabilir. Eğer bu donanımlarda bir hasar tespit edilirse yetkililere haber verilmelidir.

8) Karşılaştığınız kalıntıları Sorumlu Makamlara Bildirin.

Eğer bir batık - arkeolojik alan keşfeder-
seniz, bunu duyurmayınız. Bir sonraki adımlar
hakkında size bilgi verecek olan ulusal yetkili
makamlarla (*Türkiye’de en yakın müzeyle, yoksa
mülki amirlikle*) derhal irtibata geçiniz. Bulun-
tu araştırılmış veya korunan bir alan olarak be-
lirlenmiş olabilir. Eğer bu durumda değilse en
önemsiz gözükken bir kalıntı arkeolojik açıdan
önem teşkil edebilir. *Yaptığınız bildirim kültürel
mirasın korunmasına katkı sağlayacaktır.*

9) Aldığınız Objeleri Teslim Edin.

Geçmişte bir nedenle risk altında olduğu varsayımı ile bir nesneyi aldıysanız, en kısa sürede ulusal yetkili makama bildiriniz ve bunları teslim ediniz. Sualtında veya kıyıda antik bir cisim keşfederseniz ve çalınma riski ya da başka tehlike arz eden bir durum var ise en çabuk şekilde yetkili makama bildiriniz. Esere dokunmayınız. Kolayca bulunabilecek şekilde yerini belirleyerek / koordinatını alarak yetkili kişilere yol gösteriniz. Bu kalıntılar bir arkeolojik alan ya da kalıntı hakkında bilgi veriyor olabilir.

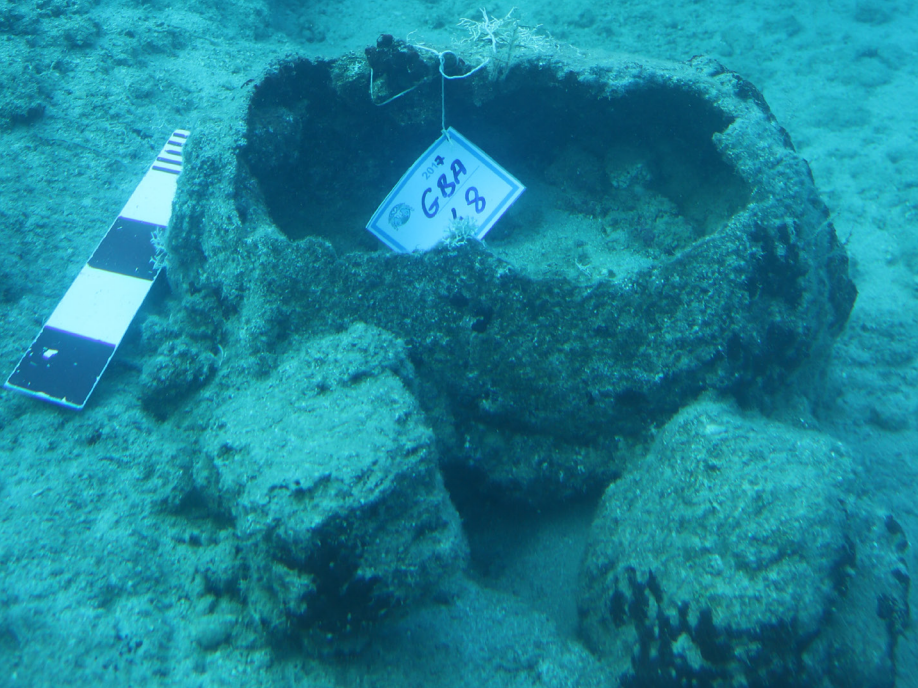
10) Ortak Kültürel Mirasımız Satılmasın.

Sualtıdaki batıklara veya arkeolojik alanlara ait eserler ticaret konusu değildir. Korunması gereken bu değerlerden medeniyetlerin gelişimi ve kendi geçmişimiz hakkında birçok şey öğrenebiliriz. Bu mirası dağıtmak bizi geçmişimizden mahrum eder. Yasa dışı elde edilmiş bir eserin satıldığına tanık olursanız yetkililere bildiriniz.

11) *Bulduğunuz Alanların Belgelemesi için Mutlaka Bildirin.*

Sportif ya da turistik dalışlarınızda bir batık veya başka bir kalıntı keşfederseniz bunların tam yerini ve konumunu bildirin. Ancak bu durum tesadüfen karşılaşılan eserler için geçerlidir. Amatör dalıcılara arkeolojik eserleri araştırma yetkisi verilmemektedir. Su altında arkeolojik araştırma yetkisi Kültür Bakanlığına bağlı müzeler ve sualtı arkeolojisi alanında faaliyet gösteren üniversitelere belli kurallar dâhilinde verilmektedir.

12) Fotoğraf Çekerken Dikkatli Olun.

Sportif ya da turistik dalışlar sırasında fotoğraf çekerken batık veya batık alanındaki kalıntılara temastan kaçının. Kamera kültürel mirası değiştirmek veya bozmak için geçerli bir lisans değildir. Su altında birçok nesne, boyutu ne olursa olsun kırılabilir. Yanlış teknikle fotoğrafçılık hassas nesnelere zarar verebilir; kameranın veya tüpün çarpması, paletin vuruşu hatta el ile bir dokunuş bile hassas arkeolojik eserlere zarar verebilir. Kamera sistemlerinin yüzerliği ayarlanabilir. Temas ile zarar vermektan kaçınmak için donanımınızı güvence altına aldığınızdan, hem kameranın hem de sizin yüzerliğinizin uygun olduğundan emin olun. Karşılaştığınız eseri bildirmek için fotoğraf çekerken yanına ölçek olarak kullanılacak, boyutu anlaşılır bir cisim veya eşel yerleştiriniz.

13) *Güvende Kal.*

Batık ve kalıntıların bulunduğu alanda dalış tehlikeli olabilir. Söz konusu alanlara dalarken can güvenliği şartlarına dikkat edin. Zamana, akıntılara ve derinliğe dikkat edin ve en yüksek güvenlik önlemleri almadan yeni batmış bir gemi ya da mağalara girmeyin. Asla tek başına dalmayın. Tercihen profesyonel ve nitelikli rehber eşliğinde dalış yapın ve dalış ile ilgili önceden bilgi alın.

14) Rol Model Olun.

Sualtı kültürel miras alanlarında dalış yaparken dalgıçlara ve dalgıç olmayanlara bir rol model olun. Diğer dalgıçları bu "*Etik Kurallara*" uyması için teşvik edin. Yerel topluluklar, halk ve dalgıçlar arasında koruma farkındalığının yaratılmasında yardımcı olun.

15) Sualtı Kültür Varlıklarını Koruma Konusunda UNESCO 2001 Sözleşmesini destekleyin.

2001 yılında imzaya açılan UNESCO Sualtı Kültür Varlıklarını Koruma Sözleşmesi, sualtı kültürel mirasın korunmasını sağlayan uluslararası bir antlaşmadır. Temel koruma ilkelerini belirler, uluslararası işbirliğine rehberlik eder ve sualtı arkeolojisi için uyulması gereken kuralları önerir.

SUALTINDA KARŞILAŞILABİLECEK ESERLERE BİR BAKIŞ

Hakan Öniz

Gemi batıklarından batık yerleşimlere, suyun altında karşılaşılabilecek kültürel miras objeleri sanıldığından çok daha çeşitlidir. Bunların bir kısmı dalıcılar tarafından rahatlıkla fark edilebilir, bir kısmını anlamak ise ancak uzman bilim adamları ve özel teknoloji sayesinde mümkün olabilmektedir. Deniz, göl ya da nehir diplerinde doğal ortama ait olmayan her şey geçmişe ait bir kalıntıyı gösteriyor olabilir. Sualtı dünyası bu konularda bazen çok şaşırtıcı, bazen de yanıltıcıdır. Bazı dalışlarda yeni gibi görülen bir takım cisimlerin aslında binlerce yıl öncesinden kaldığı anlaşılmıştır. Örneğin 3400 yıl öncesinden kalmış kurşun kelepçe (Fig. 15: Detaylar: Sayfa 52) günümüz motorlu araç aksesuarlarına benzemektedir. Bazen de insan yapımı gibi görülen oluşumların tamamen doğa tarafından meydana getirildiği görülür. Örneğin deniz dibinde kıyıya paralel jeolojik oluşumlar bazı bölgelerde “kral yolu” olarak nitelenmektedir. Bu alanlar sualtı arkeologları ve farklı alanlardan uzmanların bir arada çalışacağı konuları oluşturur. Aşağıdaki bölümlerde sualtında karşılaşma oranı en yüksek kalıntılar genel olarak incelenmiştir.

1. Gemi Batıkları

İnsanların en az elli bin yıldır deniz taşıtları kullandığı tahmin edilmektedir. Anadolu ile Kıbrıs arasında yaklaşık on bin yıl önce Nevşehir kökenli obsidyen (volkanik

cam) aletlerin taşındığı kanıtlanmıştır (Şevketoğlu, 2006: 125). Buna göre ülkemiz kıyılarında deniz taşıtları en az on bin yıldır kullanılmaktadır. Şüphesiz ki bu taşıtlar yalnızca denizlerde değil, Kızılırmak, Dicle ve Fırat gibi nehirlerde, Van, Hazar ve Beyşehir gibi göllerde de balıkçılık ve ulaşım için kullanılmıştır. Bu su üstü taşıtlarının bir kısmı kaza veya savaşlar nedeniyle suların derinliklerine gömülmüştür. Bu batıklar dalışlarda hiç beklemediğimiz bir anda çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilir. Deniz veya göllerde burun, ada veya liman girişi gibi bölgelerde batıklara rastlanabilir. Bunların çoğu yelkenle manevra zorlukları nedeniyle fırtına sırasında sığınacak bir yer ararken veya limana girmeye çalışırken karaya çarparak batan gemilerdir. Gemi güzergâhlarında yüzeyden kolay fark edilmeyen sığlık-kayalık alanlar da gemiciler için tuzak niteliğindedir. Bu tip yerlerde her döneme ait gemi batıkları bulunabilir. Fener yerleştirerek önlem alınmamış bu alanlarda yeni gemiler antik batıkların üstüne batarak ayrı bir risk oluşturmaktadır. Antik limanların içinde de gemi batıkları bulunabilir. Bu batıklar ya sahiplerinin ihmali nedeniyle su alarak, ya doğrudan terk edilerek veya büyük fırtınalar nedeniyle belki de tsunami etkileriyle batmışlardır. Yenikapı Metro İstasyonu inşaatı sırasında toprak altında bulunan 37 gemi batığı bu gibi nedenlerle yüzlerce yıl önce sular altında kalmış, sonraki yüzyıllarda Eşkınoz Deresinin taşıdığı alüvyonlarla üstleri kapanmıştır.

Şüphesiz gemilerin batma nedenleri bu sayılanlarla sınırlı değildir. Teredo Navalis adındaki ahşap kurdu (Fig. 1, 2). Akdeniz'de gemilerin kullanıldığı her dönemde denizcilerin başına dert olmuştur. Kurt giren gemi zamanında fark edilip karaya alınmazsa, bu kurt geminin tüm ahşabı içinde yürüyerek gemiyi mantarlaştırır. Fırtınaya yakalanan gemi dalgalara çarptıkça çivi ya da ahşap poyralar yerinden atar ve kaplama tahtaları yerinden çıkar. Gemi dakikalar içinde batar.

Fig. 1) Teredo Navalis (Kaynak: animaldiversity.org)(ET:18.12.2017).

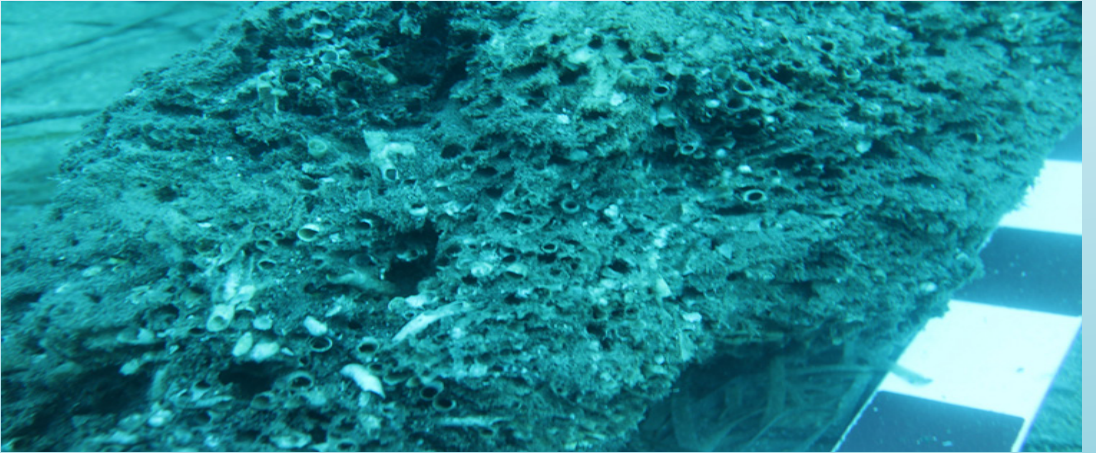

Fig. 2) Teredo Navalis tarafından zarar görmüş gemi kalıntısı

Gemilerin dipteki görünüşleri nasıl battıklarıyla bağlantılıdır. Kıyıya çarparak veya açık denizde kayalara oturarak batan gemiler genellikle bu esnada büyük zarar görür ve bütünlüklerini muhafaza edemezler. Fırtınanın şiddetine göre geniş bir alana hem geminin parçaları hem de kargosu dağılır. Bu olayın şiddetine bağlı olarak kargoyu oluşturabilecek seramik malzemeler de parçalanabilir. Olayın geçtiği yerde zemin kumluk ise batık ve kargosunu oluşturan parçalar az da olsa korunabilir. Kayalık zeminde bunların üstünü örtecek depozit malzeme olmayacağı için gemiye ait tüm kalıntılar her fırtınada daha da parçalanacaktır. Bu durumda gemiyi tanımlamanın en kolay yolu geminin çapalarına ulaşmaktır. Elbette çevreye yayılmış her küçük parçanın bir arkeolojik değeri vardır. Bu kalıntılar geminin ne zaman battığı, nereden geldiği, ne taşıdığı gibi birçok soruyu aydınlatır.

Açık denizde batmış gemiler genellikle daha bütün bir şekilde bulunabilmektedir. Akdeniz'de dipte kum ve benzeri malzemeyle örtülmeyen ahşap bölümler, ağacın cinsi ve zamana bağlı olarak ahşap kurtları ve benzeri canlılar tarafından veya diğer doğal etkilerle yok olurlar. Bu durumda geriye zemin üstünde kargoya ait bazı parçalar kalır (Fig. 3). İşte kum üstündeki o parçaların alınması, zemin altında yatan büyük bir batığı sonsuzluğa terk edecektir. Bu kalıntılar bazen Osmanlı Dönemi savaş gemilerine ait olabilir. Bu durumda gemilerin topları, üstleri kum ve deniz taşlarıyla kaplanmış bir halde deniz dibinde görülebilir (Fig. 4). Suallardan hiçbir kalıntının alınmaması, yerlerinin değiştirilmemesi kültürel mirasımızın korunabilmesi adına şarttır.

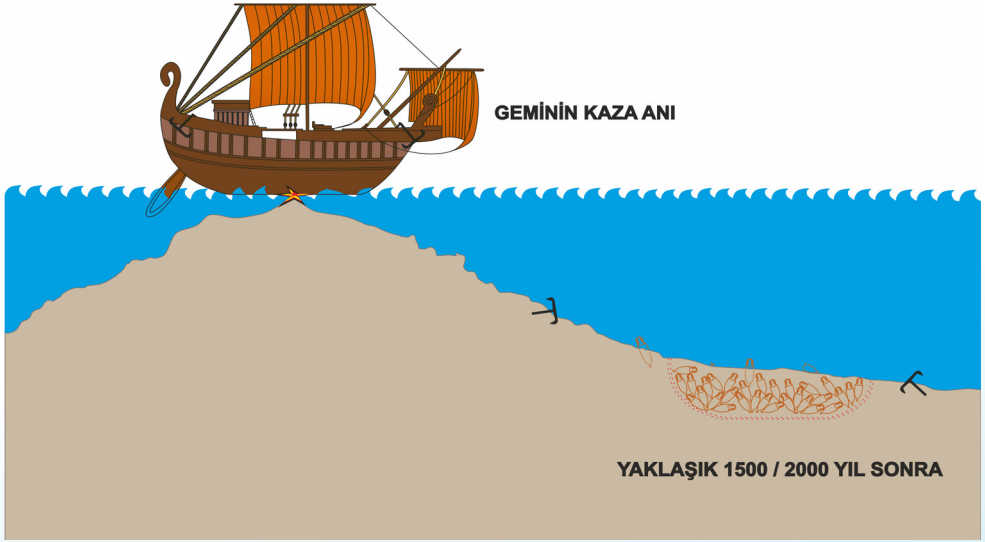

Fig. 3) Akdeniz'de bir geminin yüzyıllar sonraki görünümü (Grafik: Metehan S. Gül).

Fig. 4) Osmanlı Dönemi Top

2. Sualtında Kalmış Yapılar

Dalıcıların sualtında karşılaşılabilecekleri arkeolojik kalıntılar arasında batık yerleşimler veya insana ait diğer yapılar önemli bir yer tutmaktadır. Geçmişteki kıyı şeridi ile günümüz kıyı şeridi arasında çeşitli etkilerle bazı değişiklikler oluşmuştur. Bu etkilerin bir bölümü nedeniyle antik deniz seviyesi ile günümüz deniz seviyesinde farklılıkların olduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak bir kısım yerleşimler sular altında, bir kısım kıyı kalıntıları da denizden uzakta görülebilmektedir. Bazı hallerde bunlar rahatlıkla fark edilebilir, bazen de deniz dibinde ortama karıştıkları için anlaşılması oldukça zordur. Aşağıda genel hatlarıyla değineceğimiz nedenlerle yalnızca Antalya Kekova Adası'ndan (Fig. 5a) bildiğimiz batık eski çağ yerleşimlerini değil, günümüzden 8000 yıl öncesinden kalmış Neolitik dönem kalıntılarını da sular altında görmek mümkündür.

(Fig. 5a)

Bu kalıntılar, geçmişte denizin kıyısında yapılmış ev, ambar, dükkân gibi yapılar veya liman mendireği, mezarlar, tersane veya rıhtım gibi denizcilik yapıları olabilir. Bazı hallerde yerleşimin tamamı da sular altında kalmış olabilir. Bunların bir bölümü hemen kıyıda 50 cm. derinlikte, bir bölümü ise günümüz kıyı şeridinden onlarca kilometre açıkta, örneğin 50 metre derinlikte olabilir. Bu yapıların günümüzde sualtında kalmış olmasının iki ana nedeni bulunmaktadır: Depremler ve su yükselmeleri.

Depremler sonucu karadaki yapıların sualtında kalmasına ilişkin birçok örnek bulunmaktadır. Marmara Denizi'nde 10. ve 11. yüzyıllarda yaşanan 8 deprem sonucu İstanbul Küçükalyaçıklarındaki Vordonisi Adası, üstündeki 9. yy. manastır yapısıyla birlikte sular altında kalmıştır (Meriç, 2010: 60). Mısır'da da benzer durumlar görülmektedir. İskenderiye'de MÖ 3. yüzyıla tarihlenen meşhur İskenderiye Feneri'nin de 4 ve 14. yüzyıllarda yaşanan depremlerle suyun altında kaldığı bilinmektedir (Khalil, 2004: 51). Depremler nedeniyle sualtında kalmış yerleşimler konusuna verilebilecek önemli örneklerden birkaçı ise Antalya'nın batısında Demre İlçesinde bulunmaktadır. Bu bölgede MS 60-68, 141-142, 240, 417, 529-530 yıllarında ve 7. yüzyılda yaşandığı bilinen depremler başta Andriake ve Myra olmak üzere bölgedeki çeşitli antik yerleşimlere zarar vermiştir (Fouache v.d.,1999: 305; Özdoğan, 2011: 22). Özellikle M.S. 141/142'de yaşanan depremler Antalya'nın batısında, tüm Likya Bölgesi'nde etkili olmuş, Simena, Aperlai, Theimussa gibi antik yerleşimlerin bazı bölümleri denizin altında kalmıştır (Aslan, 2012: 9-18). Sualtında kalmış yapılara verilebilecek örneklere ilişkin en son keşif ise Demre Beymelek Gölü'nde yapılmıştır. Burada Helenistik Döneme tarihlenen bir liman mendireği ile Roma-Geç Roma Dönemlerine tarihlenen rıhtım, bina ve hamam kalıntıları göl suları altında bulunmaktadır (Öniz, 2016: 151).

Geç Buzul Çağı'nın sonundan itibaren buzulların erimesi ve yağışlar deniz seviyelerinde yükselmeler olmuştur. Bu yükselmeler Okyanuslara Cebelitarık Boğazıyla bağlı olan Akdeniz'de farklı, zamanında bir göl iken sonrasında Akdeniz'e boğazlar yoluyla bağlanan Marmara ve Karadeniz'de farklı olarak gelişmiştir (Fig. 5b,5c).

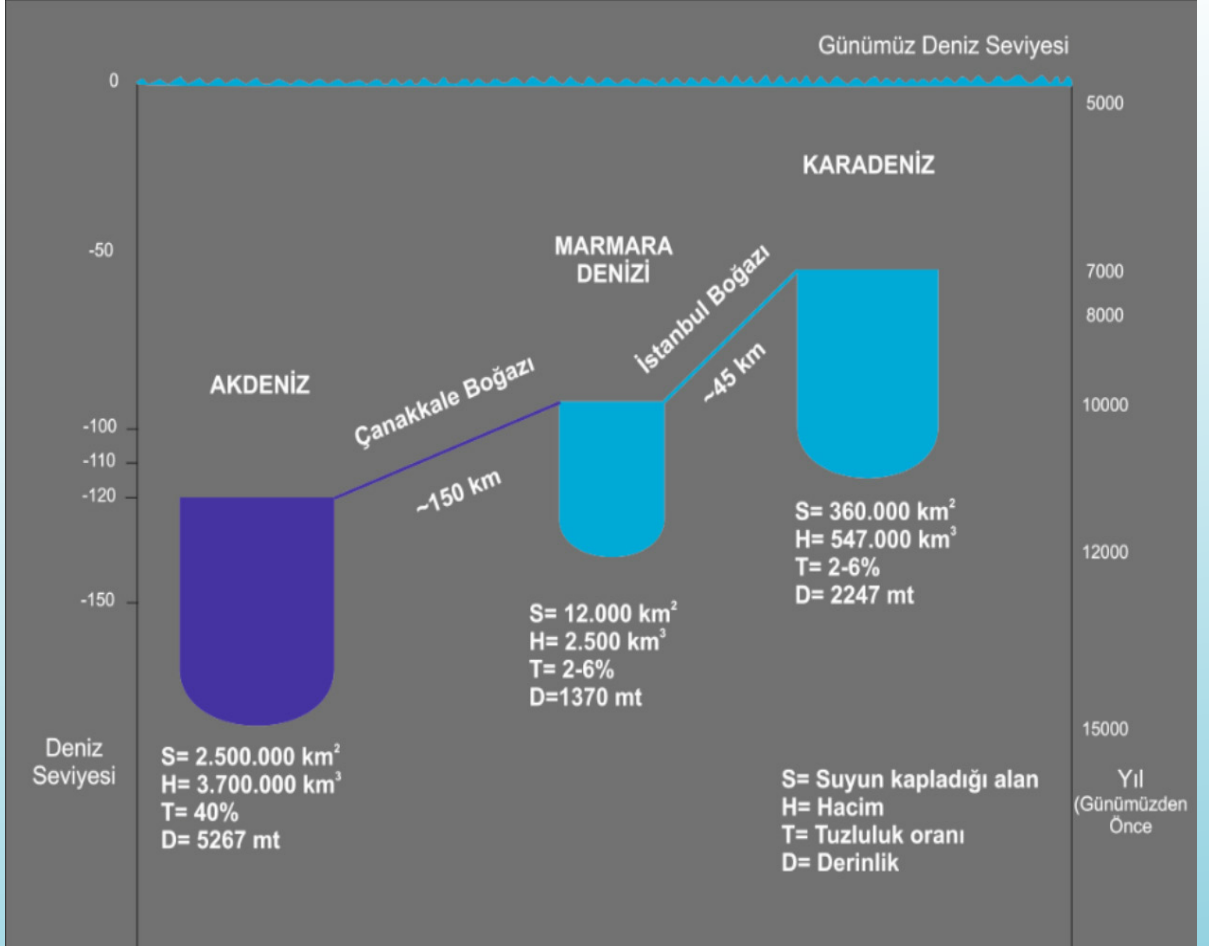

Fig. 5b) Akdeniz'de oluşan su yükselmelerinin Marmara Denizi ve Karadeniz'e nin yayılımını gösteren grafik (Hombach vd., 2006: 96; Chepalyga, 2002, 170-182; 2006, 119-148; Özdoğan, 2011: 220).

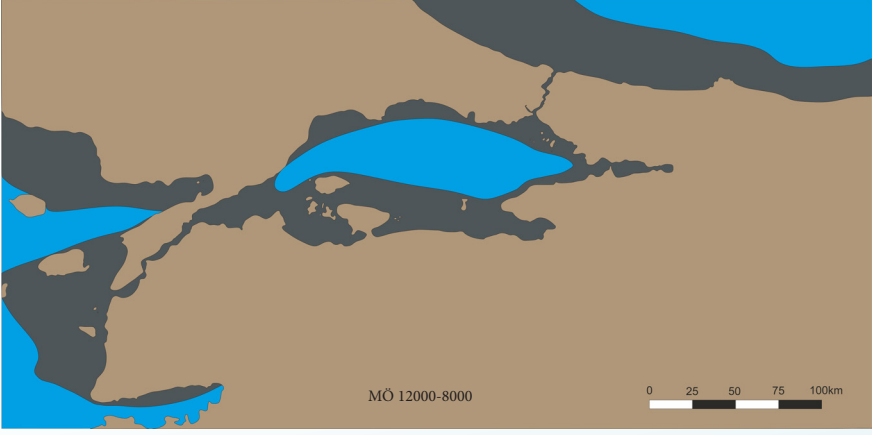

Fig. 5c) Özdoğan, 2011: sf. 220'deki haritadan esinlenilerek çizilmiştir.

Bu dönem ve sonrasında denizlerin kıyısında, özellikle akarsuların denize aktıkları bölgelerde hem tarım hem de balıkçılıkla geçinen Neolitik dönem toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Geç Buzul çağının sonundan itibaren buzulların erimesi ve yağışlar deniz seviyesinde en az 30 metrelik bir yükselmeye neden olmuştur. Bazı bilim adamları bu yükselmenin Karadeniz için 80-100 metre olduğunu iddia etmektedir. Bu yükselmeler Karadeniz, Marmara ve Akdeniz’de henüz miktarı bilinmeyecek kadar çok Neolitik ve sonrası kıyı yerleşiminin 0-30 metre derinliklerde bulunabileceğini göstermektedir (Fig. 5d). Şüphesiz bunların sığ derinliklerde bulunan bir bölümü dalgaların etkisiyle görünürlüğünü yitirmiştir. Betonun daha 2000 yıl kadar önce bulunduğu düşünülürse 8000-2000 yıl önce yapılmış ve sonrasında sualtında kalmış bu tür yerleşimlerin düz ya da daire formunda basit taş dizgilerinden oluştuğu düşünülebilir. Yeni sualtı arkeolojisi yöntemleriyle Dünya’da ve Türkiye’de sualtındaki tarih öncesi yerleşimler bulunmaya başlamıştır.

Fig. 5d) Marmara Denizinde sualtında kalmış bir Tunç Çağı mezarlığından küp mezar görünüşü (Fotoğraf: Günay Dönmez)

Bu etkiyle sualtında kalmış yerleşimlere örnek olarak Bulgaristan kıyılarında sualtında tespit edilen 10 Kalkolitik, 29 Tunç Çağı yerleşimi bulunmaktadır (Stanimirov, 2003: 2). Marmara Denizi'nde Avşa Adasında (Günsenin, 1996: 361-362), Çanakkale Boğazında, İstanbul Selimpaşa'da, Doğu Akdeniz'de İsrail Carmel kıyılarında (Galili v.d., 1993: 134-136) benzer örnekler bulunmaktadır. Bazı yerleşimlerin birden fazla etkiyle sular altında kaldığı bilinmektedir. Hem Holosen Dönem su yükselmeleri hem de depremler dolayısıyla kısmen ya da tamamen sular altında kalan yerleşimlere örnek olarak İstanbul Küçükçekmece Gölü'nün içindeki kalıntılar verilebilir. Bathonea olarak adlandırılabilen bu antik alanda hem karada hem de göl suları içinde Roma ve Doğu Roma dönemine tarihlenen kalıntılar bulunmaktadır. (Aydınğün ve Öniz, 2011: 179)

Geçmiş bin yıllarda kıyılara yapılmış ancak sonrasında sualtında kalmış yapılara yönelik tek etki su yükselmeleri değildir. Kıyı şeridinde deniz ve rüzgâr etkisiyle oluşabilen erozyon çeşitli kıyı yapılarının suya batmasına veya çökerek suda dağılmasına neden olmaktadır. Denizden gelen yüksek dalgalar, tuzlu suyla karışmış güçlü rüzgârlar, seller ve etkili yağmurlar toprağın cinsine bağlı olarak erozyona neden olabilmektedir. Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarında bu nedenle kıyılarda sualtında kalmış veya kalmakta olan çok sayıda arkeolojik yapı bulunmaktadır. Bunlara en güncel örnek olarak İstanbul Beylikdüzü kıyılarında yer alan liman yapısı verilebilir. Bu yapı denizin etkisiyle her sene dağılmakta, yok olmaktadır (Öniz vd, 2014: 179).

3. Çapalar

Bir geminin en önemli donanımı olan çapalar Akdeniz'de en çok karşılaşılan arkeolojik kalıntılar arasında yer almaktadır. Deniz taşıtları gerektiğinde deniz üzerinde sabit durumda kalabilmek için çapalara ihtiyaç duyar. Çapası olmayan gemi denizde her türlü tehlikeye açıktır. Bu yüzden bu durumda bir geminin denizde yok olması, ilk rüzgârda karaya oturması, ilk akıntıda bilinmeyen ufuklara sürüklenmesi veya ilk fırtınada batması normal kabul edilir. Yapıldıkları ağacın cinsi, yapım tekniği, formları, çapa ve benzeri donanımları ve kargosu geminin kimliği ya da uğradığı limanların anlaşılmasında fikir verebilmektedir. Öte yandan eski çağda denizcilik farklı kültür ve milliyetlerin bir potada birbirine karşılabildiği nadir görülen bir

meslek grubudur. Dolayısıyla Tunç Çağı (MÖ 3000-1200) ile birlikte gelişen uluslararası denizcilik nedeniyle gemicilerin donanımları da birbirine benzemeye başlamıştır. Tunç Çağı'ndan günümüze yaklaştıkça Akdeniz, Karadeniz ve Okyanuslardaki çapa türleri, zamana bağlı olarak önce birbirine benzemeye sonra aynışlaşmaya başlamıştır.

Gemiler liman içlerine, demirleme bölgelerine veya açık denizde herhangi bir sığığa gerektiğinde çapa atabilir. Aniden bastıran fırtına gemilerin konumunu olumsuz yönde etkilerse kaçmaktan başka çareleri kalmayabilir. Bu durumda çapayı denizden alacak vakit kalmaz ve dipte bırakılır. Bu nedenle yukarıda adı geçen bölgelerin derinliklerinde herhangi bir batığa ait olmayan çapalara rastlanır. Aynı doğal olaylar binlerce yıldır her tip tekneyi etkilediği için bu tip yerlerde taş, ahşap ve demirden yapılma her tip ve her dönem çapayı yan yana – üst üste görmek mümkün olur. Bazen akıntı, ters rüzgâr ve başka doğal nedenlerle riskli bölgelerde de taş çapalar görülür. Gemiler bu tehlikeler karşısında batmayı engellemek için çapa atmaya tercih edebilirler. Manevra yeterli gelmediği takdirde gemi kaçabilirse kaçar, çapayı suda bırakır. Kaçamazsa akıntı ve rüzgârla sürüklenebileceği kadar uzakta batar. Bu durumda bu bölgelerde, dipte tek bir çapaya rastlamak mümkün olabilir. Böyle bir durumda çapanın halat bağlama yerinin yönü, geminin battığı doğrultuyu gösterebilir. Deniz dibinde böyle bir çapanın dalıcı eliyle doğrultu değıştirmesi, ait olabileceği batığı binlerce sene daha bulunmaz yapabilecektir.

Gemilerde çapaların zorunlu kalınca dipte bırakılması sıklıkla görülen bir durumdur. Bundan dolayı her dönemde gemiler genellikle birden fazla çapa bulundurmaktadır. Akdeniz, Marmara ve Karadeniz'deki birçok batıkta birden fazla çapa tespit edilmiştir. Bazı gemi batıklarında

aynı formda ancak farklı boyutlarda çapalar da bulunmuştur. Bu durum geminin farklı hava ve dip koşullarında farklı çapalara ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. Sakin bir denizde küçük çapayı atmak ya da fırtınalı denizde iskele ve sancak yönlerinden iki ayrı büyük çapayı atmak bu yöntemler arasındadır.

Çapalar yapıldıkları malzemeye göre taş, ahşap ve demir olarak üç ana gruba ayrılırlar. Bu ana gruplar başka malzemelerle de desteklenerek, farklı teknolojilerle farklı formlar kazanmış, kendi içlerinde farklı gruplara ayrılmıştır. Geçmişte en kolay ulaşılabilen ve imal süreci en basit olan çapalar taştan yapılmış çapalardır. Bunlar ilkel deniz taşıtlarının kullanıldığı erken dönemlerden itibaren gemilerin vazgeçilmez donanımı olmuşlardır ve denizcilik tarihinde en uzun süre kullanılmış olan çapa türünü oluştururlar. Çapa taşları ve taş çapalar yalnızca Akdeniz kıyılarında değil, Atlas Okyanusu'ndan, Hint Okyanusu'na, Kızıldeniz'den, Karadeniz'e kadar, yalnızca denizlerde değil göllerde ve nehirlerde de yaygın ve uzun süre kullanılmışlardır. Kendi içinde, çapa taşları, tek delikli taş çapalar ve çok delikli kompozit taş çapalar olarak üç ana gruba ayrılmıştır (Fig. 6, 7, 8, 9, 10).

**Fig. 6) Deliksiz taş çapalara bir örnek.
(Canlandırma: Ergün Şimşek)**

Fig. 7) Tek delikli taş çapa,
(Fotoğraf H.Öniz)

Fig. 8) İki Delikli Taş Çapa. Ben-
zeri Gazipaşa'da bulunmuştur
(Canlandırma: Ergün Şimşek)

Fig. 9) Üç Delikli Taş Çapa.
(Fotoğraf: H.Öniz)

Fig. 10) Genellikle kum zeminde kullanıldığı düşünülen çok delikli taş çapalara bir örnek. (Canlandırma: Ergün Şimşek)

Tek, iki ve üç delikli taş çapaların en çok kullanıldığı zaman aralığı MÖ 3000 – MÖ 1000 yılları arasındır. Maliyetleri ve ham maddesinin kolay bulunması nedeniyle taş çapaların geçtiğimiz yüzyıla kadar nadiren de olsa bazı bölgelerde kullanıldığı görülmektedir. İki delikli taşların bir bölümü ise çapa ile gemi arasında hat ağırlığı olarak kullanılmıştır (Fig. 11). Hat ağırlıkları geminin deniz üzerinde daha emniyetli durabilmesi için Tunç Çağında kullanılmış olan yardımcı ağırlıklardır. Ağır tek bir çapaya göre bir veya daha fazla hat ağırlığı dip zeminini daha etkili kavranmasını sağlar. Ayrıca çapa ve hat ağırlıklarının gerektiğinde gemiye geri alınması işlemi tek bir ağır çapanın alınmasına göre çok daha kolay olur (Raban, 2000: 260-272; Öniz, 2012: 111-124; Öniz, 2014: 13-24).

Çapa kronolojisinde taş çapalardan sonra ahşap çapalar görülmektedir. Bu tip çapalar Akdeniz ve çevresinde MÖ 9. yüzyıldan MÖ 3. yüzyıla kadar kullanılmışlardır. Demir çağında başlayan ahşap çapa kullanımı akıllara şu soruyu getirmektedir. Demir gibi sağlam bir malzeme var-

Fig. 11) Hat ağırlığı veya 2 delikli taş çapa. 13 numaralı 2 delikli taş çapadan tek farkı deliklerinin aynı boyutlarda olmasıdır. Aslı Alanya Müzesinde görülebilir. (Canlandırma: Ergün Şimşek)

ken neden ahşap kullanıldı? O yüzyıllarda demir az bulunan, az işlenebilen ve ancak silah üretilmesinde kullanılan pahalı bir maddeydi. Demirden yapılan bıçak, kılıç, mızrak ucu gibi malzemeler başka her hammaddeden daha sağlam olurdu. Savaş arabalarının tekerlekleri de demirden yapılırdı. Bu yüzden demirin üretim ve ticareti genellikle kralların kontrolü altında yapılabilirdi. Bu yüzden demir yerine birçok bölgede kolayca bulunabilmesi nedeniyle ahşap çapalar kullanılmaya başlamıştır. Demir çağıyla birlikte daha gelişen gemi yapım teknolojisi çapalama işlemlerinde hantal ve ağır taş çapalar yerine daha pratik çapaların geliştirilmesine uygun ortam sağlamış olmalıdır. Dayanıklı ahşap ve ustalık gerektiren marangozluk yöntemleri sayesinde ahşap çapalar en az altı yüzyıl boyunca Akdeniz'de gemicilerin hayatında yer almıştır.

Ahşabın ağırlığı binlerce tonluk geminin deniz üstündeki güvenli konumu için yeterli değildir. Bu nedenle

apaların ağırlığını artırmak ve dipteki tutuşlarını güçlendirmek için ipo adı verilen bölümler kullanılmıştır. Muhtemelen MÖ 9. yüzyıldan başlayarak taştan yapılan ipolar (Fig. 12, 13), MÖ 5. Yüzyıldan başlayarak kurşundan imal edilmişlerdir.

Fig. 12) Taş ipolu ahşap çapa canlandırması (Canlandırma: Ergün Şimşek)

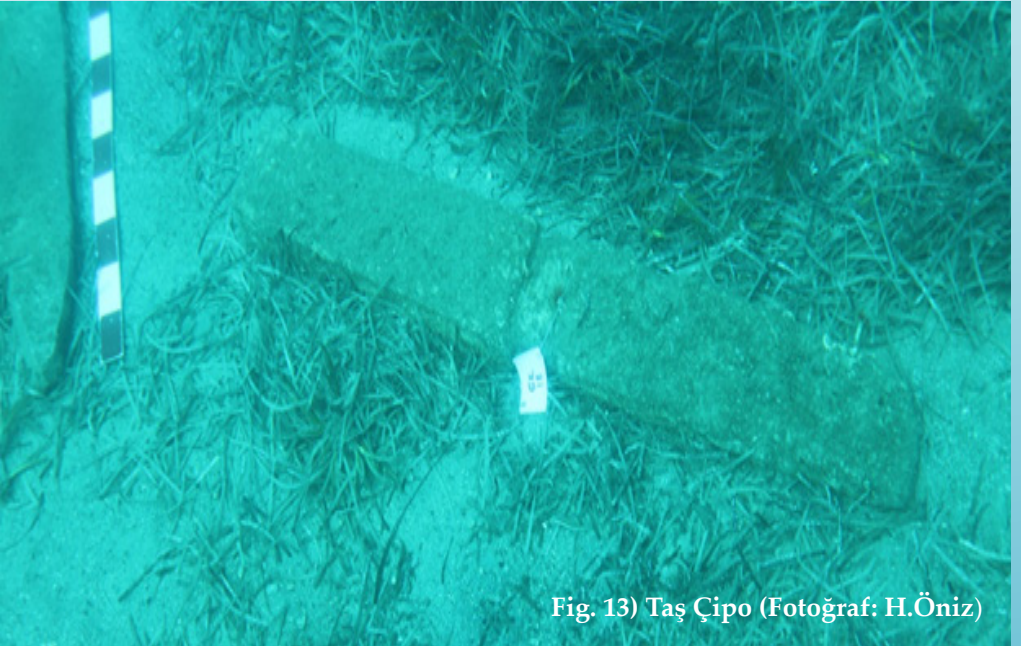

Fig. 13) Taş ipo (Fotoğraf: H.Öniz)

Kurşun çipoların birbirlerinden farklı formları (Fig. 14) ahşap çapalarda aynı amaçla ama farklı tekniklerle imal edildiklerini göstermektedir.

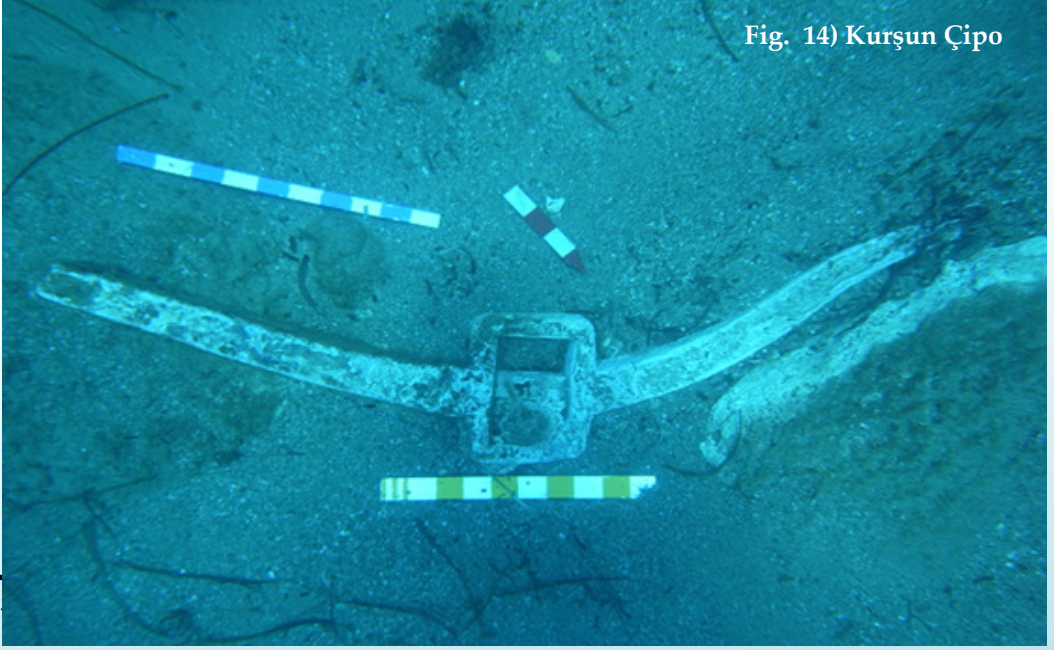

Fig. 14) Kurşun Çipo

Kurşun çipo kullanılmış ahşap çapaların bir bölümünde yine kurşundan yapılmış kelepçeler (Fig. 15) ve farklı kurşun bölümler bulunabilmektedir. Terado Navalis ve başka canlıların çapanın ahşabını yok etmesi nedeniyle geriye taş veya kurşun bölümleri kalır. Dip zemininde bulunan bu tür kalıntılar geçmişte orada bir ahşap çapanın varlığını gösterir. Bunların yerlerinden alınması ya da doğrultularının değiştirilmesi arkeolojik bir bilginin yok olmasına neden olacaktır. Çünkü aynı çapaya ait olabilecek taş ya da kurşun kalıntılar, birbirlerine olan konumu ve aralarındaki milimetre cinsinden mesafe, ahşap çapa ve boyutları hakkında bilgiler içermektedir (Kapitan, 1984: 33-44; Trethewey, 2001: 109-114).

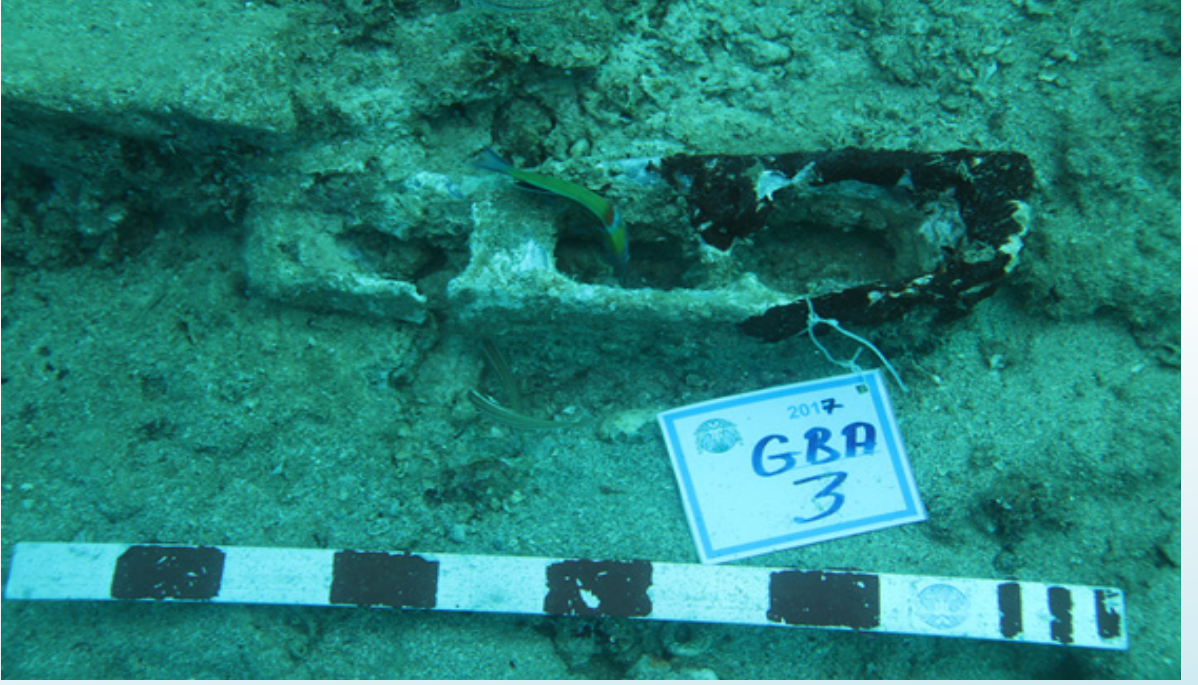

Fig. 15) Kurşun kelepçe

MÖ 3. yüzyıl ahşap çapalardan demir çapalara geçiş dönemidir. İlk demir çapalar ahşap çapalarla aynı formda imal edilmişlerdir. Bu çapalarda çipo bölümleri de demirden yapılmıştır. V formu çapa olarak nitelendirilen bu çapaları, MÖ 2. yüzyılda kullanıldığı bilinen ve formu C harfini andıran çapalar (Fig. 16) takip eder. Sonrasında C formu T formuna dönüşmeye başlar. Bu ara form MÖ 1. yüzyılda görülür. Tam T formu çapalar (Fig. 17) Roma ve Doğu Roma döneminde yaygın olarak görülmektedir (Kapitan, 1984: 33-44).

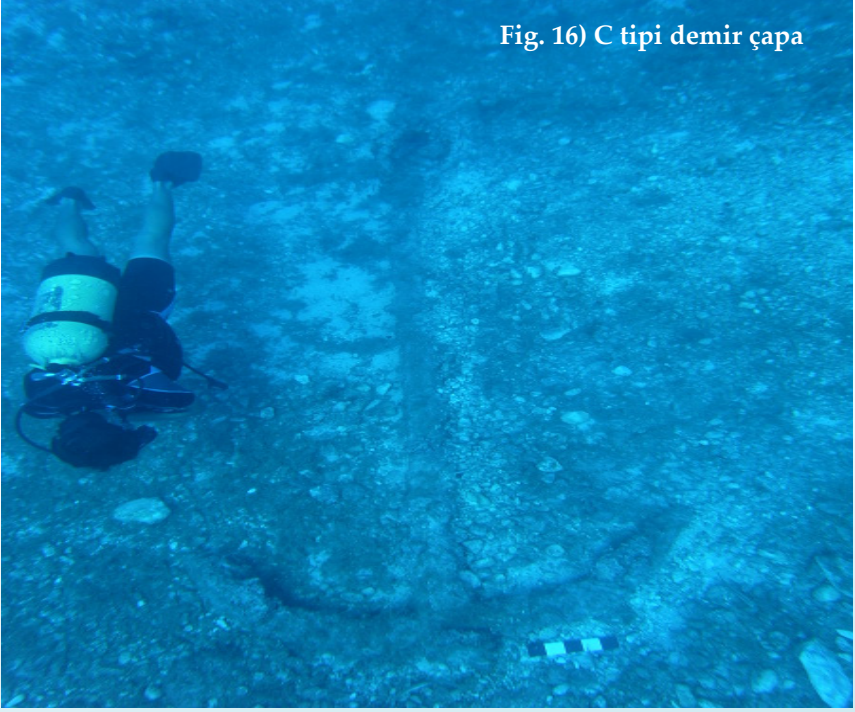

Fig. 16) C tipi demir çapa

Fig. 17) T Tipi Demir Çapa. Muhtemelen fırtınaya yakalanmış geminin kaçış manevrası sırasında dipteki kayalara takılmış ve gövdeden bükülmüş. Çıkarılmadığı için deniz dibinde bırakılmış.

Y formu olarak nitelendirilen çapalar ise Bizans ve Arap donemi olarak nitelendirilen donemlerde kullanılmıştır (Fig. 18).

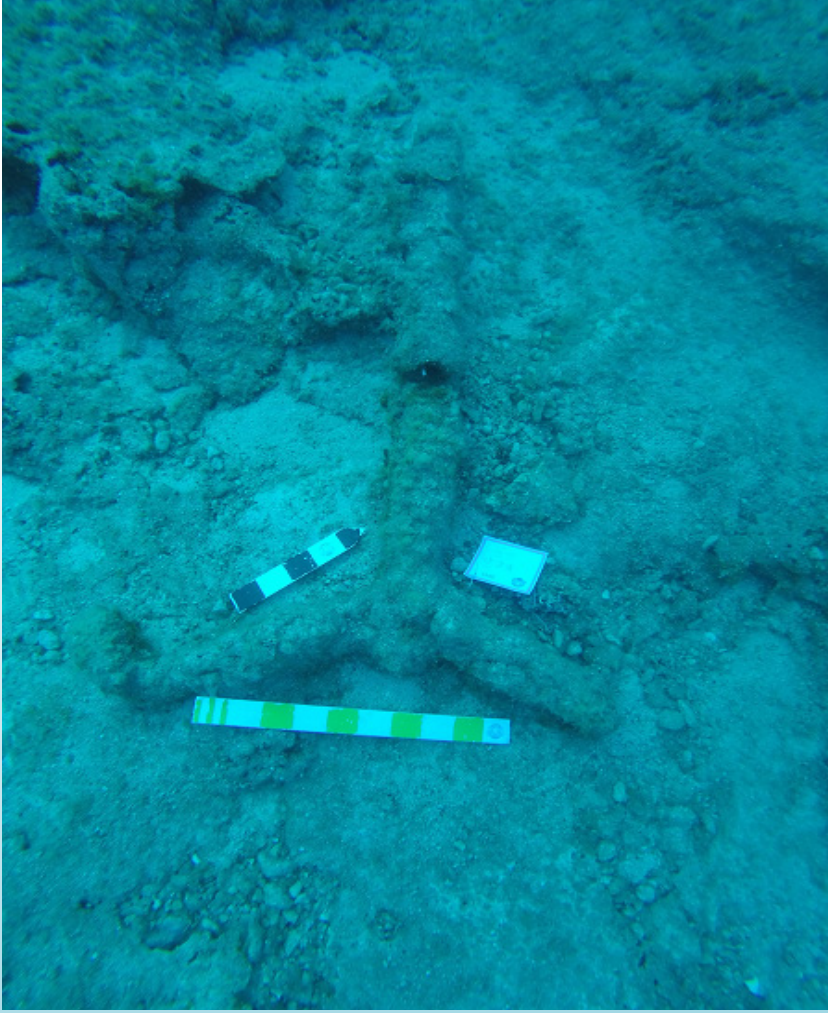

Fig. 18) Y Tipi Demir apa. Govdesi bir dış etkiyle ikiye ayrılmış.
(Fotoğraf: H.oniz)

Orta Çağla birlikte ahşap çipolu demir çapalar, son yüzyıllarda ise üç ve dört kollu demir çapalar kullanılmaya başlar. Demir çapalar suyun içinde kaldıkları süre içinde bir bozulma sürecine girerler. Bu süreç, demirin demir oksit salgılamasıyla başlar. Çimento niteliği taşıyan bu salgı çevredeki kum ve çakılın demiri çevrelemesiyle devam eder. Süreye ve demirin kalitesine bağlı olarak demir tamamen yok olur. Geriye onu çevreleyen kum/çakıl kalıp kalır. Çapa formunda taş benzeyen bu kalıp herhangi bir dokunuş sırasında hemen kırılabilir. Aletli dalışa açık ve faal dalış yapılan bölgelerde görülen çok sayıda kırık çapa (Fig. 19) genellikle dalıcıların teması sonucu oluşmuştur. Dalıcıların yüzerlik ayarlamaları sonucu bu tip kalıntıların üstüne düşmeleri, tüp çarpmaları, palet çırparken oluşabilecek ters hareketler başka birçok arkeolojik değere olduğu gibi, çok sağlam gözüken ama son derece kırılabilir demir çapalara da zarar vermektedir.

Fig. 19) Muhtemel bir dış etken sonucu gövdeden kırılmış bir demir çapa parçası. Demiri yok olmuş ve geriye kalıbı kalmış. Gövde yakın çevrede görülememiş, dolayısıyla eserin bütünlüğü bozulmuştur.

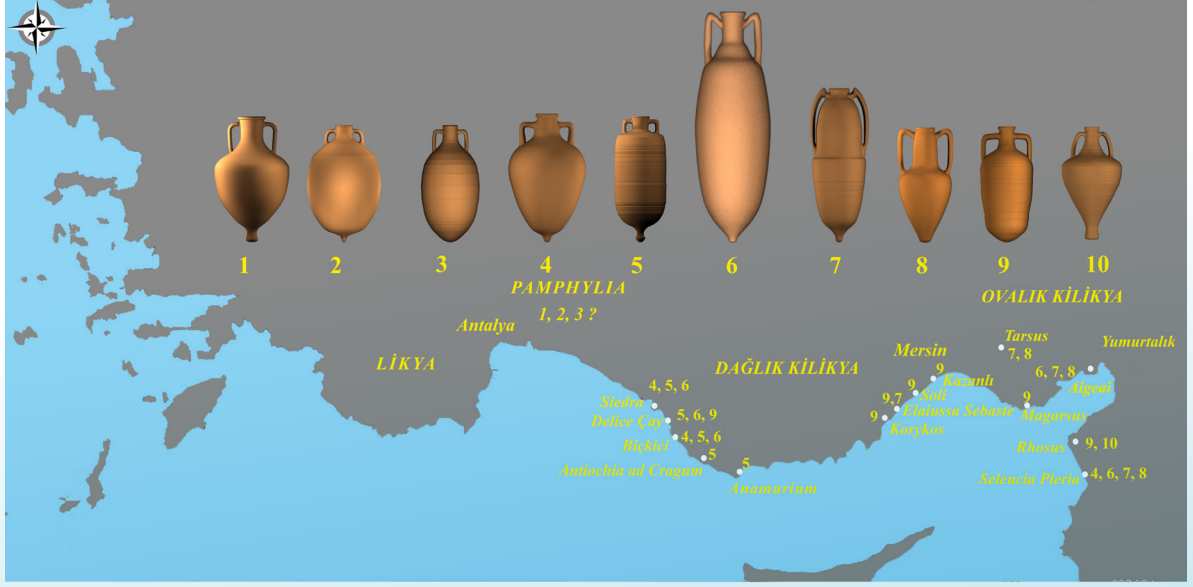
4. Amphoralar

Amphora adı verilen çift kulplu testiler eski çağda çeşitli amaçlarla kullanılmış pişmiş toprak kaplardır. Bunların arasında çok özenle fırınlanmış, boyanmış, resimlenmiş son derece güzel örnekleri olduğu gibi yalnızca taşıma amacıyla imal edilenleri de bulunmaktadır. Sualtında dalıcıların karşılaştığı amphoralar sıvı ya da yarı akışkan ürünlerin taşınması amacıyla yapılmıştır. Bu ürünlerin depolanması veya bazen mayalanması amacıyla da kullanılan amphoralar ticaret amphoraları olarak isimlendirilir. Amphora kelimesinin en erken benzeri Akhalar tarafından MÖ 2. binde kullanılan Linear B yazılı kil tabletlerde “a-pi-pore-we” ideogramında görülmekte, bu kelimenin “Amphoreus” ya da “Amphiphoreus” anlamına geldiği yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak bu isim Yunancada “Amph” (iki taraf) ve “Phor” (taşımak) kelimelerin birleşiminden oluşmuştur (Öniz : 2016, Şenol, A.K.: 2003; Şenol, A.K.: 2007, Şenol, A.K.: 2008; Şenol, A.K.: 2010; Şenol, G.: 2006).

Ticaret amphoraları MÖ 2. binden MS 2. bine kadar Asya, Afrika ve Avrupa'yı çevreleyen okyanuslarla bu üç kıtanın iç denizleri olan Akdeniz ve Karadeniz'de deniz ticaretinin ana unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Taşındıklarıyla birlikte ortaya çıkan ağırlıkları nedeniyle gemilerle taşınmaları eski çağda kullanılabilecek en mantıklı yöntem olmuştur. Formları gemilerde daha kolay ve emniyetli taşınmaları amacıyla tasarlanmış, üretim merkezleri de genellikle kıyı bölgelerde kurulmuştur.

Amphoralar birbirinden farklı boy ve form özellikleriyle eski çağın daha iyi anlaşılmasında birer bilgi hazinesidir (Fig. 20).

LİKYA, PAMFİLYA VE KİLİKYA KİYİLERİNDE
ÜRETİLDİĞİ DÜŞÜNÜLEN AMPHORALAR VE BİLİNER
AMPHORA ÜRETİM MERKEZLERİ

1. Likya Amphorası
2. Pamphylia Tip I
3. Pamphylia Tip II

4. Kilikya Tip V
5. Kilikya Tip I
6. Kilikya Tip IV

7. Kilikya Tip II
8. Kilikya Tip III
9. Kilikya Tip VI
10. Qasrawet 2530

Fig. 20) H.Öniz, Doğu Akdeniz'de Amphoralar, 2016, s.26.

Kulp, boyun, dip ve gövde formlarındaki farklılıklar amphoraların özgün niteliklerin anlatan ticari kimlikleridir. Bu formlar sayesinde eski çağda amphoranın içindeki ürünün nereden geldiği, ya da nereden gelmiş gibi gösterildiği hakkında fikir edinilebilmiştir. Bugün bu formlar sayesinde amphoraların üretildiği tarihler de anlaşılabilir (Fig. 21). Ticari ve siyasi ilişkiler, tarım ve günlük yaşama ilişkin bilgiler ve başka pek çok bilinmeyen bu detaylarda gizlidir. Deniz dibinde bazen tek, bazen de bir batığın kargosu olarak yüzlercesini bir arada bulmak mümkündür.

Aynı amphoradan yüzlerce bulunması, onlardan herhangi birini daha az önemli yapmaz. Taşıdıkları malzeme kalıntıları analiz edilerek arkeolojinin bir bilinmeyeni aydınlatabilir. Tüm bunlar ancak sualtı arkeologları ya da amphora uzmanı arkeologlar tarafından çalışılabilecek alanlardır.

KİLİKYA TİP VI AMPHORA FORMUNUN MUHTEMEL GELİŞİM SÜRECİ

Fig. 21) H.Öniz, Doğu Akdeniz'de Amphoralar, 2016, s.32.

Amphoralar, ülkemizin bütün kıyılarında hem batıklarda, hem antik limanlarda ve hem de antik kentlerde yüzlerce farklı formuyla karşımıza çıkmaktadır. Seramik ürünlerinin karşılıklı olarak değişimi, deniz yolunun yaygın biçimde kullanıldığını bildiğimiz Ege, Akdeniz ve Karadeniz dünyasındaki ticareti ve kültürel ilişkileri açık biçimde ortaya koymaktadır. Seramik ürünlerindeki bu değişim, kültürler ve coğrafyalar arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir göstergedir. Tipolojik özellikleriyle, taşıdıklarıyla, mühürleriyle ve kil analizleriyle, tarihleri ve üretim yerleri hakkında bilgilere ulaşma-

mızı sağlayan amphoralar arkeolojinin en erken çalışılan konuları arasındadır. Heinrich Dressel 1870'li yıllarda amphoraların sınıflandırılmasına yönelik ilk çalışmaları yapmıştır. O dönemlerde yapılan kazı sayısı sınırlı, dolayısıyla az sayıda amphora biliniyor ve tarihlenebiliyordu. Günümüzdeki olanakların kazı ve araştırmalarda kullanılması ve daha fazla sayıda bilimsel çalışma, amphoralar hakkında bilinenleri her geçen gün artırmaktadır. Ancak hâlâ bilinmeyen pek çok şey mevcuttur. Üretim yerleri, taklit üretimler, üretim kronolojileri, devam formları, varyantlar, taşıdıkları, ticari ilişkilerde kullanım biçimleri, mühürleri, sınıflandırılmaları, dağılım alanları, kil ve sediment analizleri ve daha birçok detay, bilinenler kadar bilinmeyenlerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla dalıcıların sualtında karşılaşılabilecekleri amphoraları bu açıdan değerlendirmeleri doğru olacaktır. Yerinden alınan bir amphora, zarar gören bir kulp parçası, üstüne kapatılan bir amphora gövdesi henüz ulaşılmamış değerli bir bilginin kaybolması anlamına gelmektedir.

Amphoralarda şarap, zeytinyağı ve balık sosu gibi değerli sıvıların taşındığı bilinmektedir. Bu üçlü; şarap, zeytinyağı ve balık sosu, Tunç Çağı'ndan başlayarak Akdeniz deniz ticaretinin belkemiğini oluşturur. Ancak kazı, araştırma ve analiz sonuçları bu sıvıların dışında sıvı, yarı sıvı ya da katı çok farklı malzemelerin de taşındığını veya depolandığını göstermektedir. Bunlar zeytin, balık ürünleri, lamba yağı, tütsülenmiş kuş, sirke, reçine, bira, süt, tereyağı, bal, et, kümes hayvanları, kurutulmuş balık, peynir, hububat, baklagiller, fındık, badem, ceviz, nar, çamfıstığı, menengiç fıstığı, incir, merhem, göz boyası, Arap tutkalı, çeşitli kokular, cam boncuk, bitkisel yağ, zeytin, terebentin reçenesi, buğday, arpa, kişniş, çörek otu, sumak ve kapari gibi baharatlar, bitki tohumu, domuz yağı, susam, acıbadem ve sakız yağı gibi malzemelerdir.

Sualtında anlaşılmalari zor olsa da amphoralar üzerinde mühür, grafiti, dipinti ve resimler görmek mümkündür. Amphora mühürleri amphoraların veya içerdiği malın üretim merkezleri hakkında tarihleyici bilgi verir. Ayrıca içinde bulunan malzemeler, fiyatları, malın sahibi, malı üreten kişi, amphorayı üreten kişi ve taşıdığı yükün ticari önemi gibi bilgiler de yer alabilmektedir. Dolayısıyla farklı bölgelerde bulunan amphoraların mühürlerinden hem ticari bağlantıları ortaya çıkartmak hem de kazının / araştırmanın yapıldığı alanı kesine yakın tarihlemek mümkün olmaktadır. Ticari amphora'larda nadiren görülen resimler muhtemelen pazarlarda alıcının dikkatini çekmek, içeriğinin önemini vurgulamak ya da marka değeri oluşturmak amacıyla yapılmış olmalıdır. Amphora'lar üzerinde boya kullanılarak yazı yazma ya da işaret koyma tekniğine dipinto adı verilmektedir. Grafiti ise kazıma ya da kesme yöntemlerine verilen (tekili graffito) isimdir. Bunlar resimsel ya da metin içeren grafiti olarak ikiye ayrılır. Dipinti ve grafiti tekniklerinin her ikisi de amphora'ların üretim yeri, içeriği, sahibi, alıcısı gibi konularda doğrudan bilgi verebilecek veya anlam çıkarılabilecek niteliklere sahiptir.

5. Yukarıda bahsedilen kalıntılarla karşılaşınca yapılması gereken nedir?

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi 2863 sayılı kanun karşılaşılan kalıntıların en yakın müzeye veya mülki amirliğe üç gün içinde haber verilmesini zorunlu tutar. Bildirilmesi zorunlu olan kalıntılar yalnızca kitapta yer alan ve bütün görünümüne sahip olanlarla sınırlı değildir. Form veren herhangi bir kalıntı, örneğin çok miktarda amphora kırığı, denizin içinde veya karadan denize doğru uzanan mimari formlar, kısaca insanın geçmişine ait her türlü kalıntı arkeologlar tarafından incelenmesi gereken konuları

oluşturabilir. Söz konusu kalıntı yerinin arkeologlar tarafından hemen bulunabilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle mümkünse noktaya ait koordinatların bir GPS veya navigasyon özelliği olan bir mobil telefonla alınması büyük önem taşımaktadır. Günümüz mobil telefonlarının hemen hemen tamamında harita programı ve buna entegre koordinat gösterici bölüm bulunmaktadır. Dünya üzerinde hangi noktada bulunduğunuzu kesine yakın gösteren bu koordinatlar sayesinde kalıntının bulunduğu yere yeniden kolaylıkla ulaşmak mümkün olacaktır. Mümkünse eserin bir fotoğrafını, mümkün değilse nasıl bir forma sahip olduğunu çizerek, koordinatları belirterek, tekrar hatırlayabilmek için alanın eskiz planını kâğıda aktararak isim, adres ve telefon bilginizle birlikte iletiniz. Fotoğraf çekerken kalıntının boylarını gösterebilecek bir cismi yanına yerleştiriniz.

Kaynakça:

Aydingün, Ş., Öniz, H. 2011, Archaeological Investigations on Istanbul's Lake Kucukcekmece and River Basin, Proceedings of 13th Symposium on Mediterranean Underwater Archaeology, BAR 2200, 179-182.

Aslan, E. 2012, Kekova Bölgesi Sualtı Araştırmaları: Aperlai Limanı, bk. (Editörler: K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz Seyhan – T. Ertekin), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: *Anadolu Akdenizi Sempozyumu* 4-7 Kasım 2009, Antalya 9-22

Chepalyga A.L., 2002, Dynamics of Terrestrial Landscape Components and Inner Marine Basins of Northern Eurasia during the Last 130.000 years, Moscow, 2002, 170-182.

Fouache, E., Sibella, P., Dalongeville, R. 1999, Holocene Variations of the Shoreline Between Antalya and Andriake (Turkey), *The International Journal of Nautical Archaeology* 28.4, 305-318.

Galili, E., Weinstein-Evron, M., Hershkovitz, I., Gopher, A., Kislev, M., Lernau, O., Kolska-Horvitz, L., Lernau, H. 1993, Athlit-Yam: A Prehistoric Site on the Sea Floor off the Israeli Coast, *Journal of Field Archaeology*, Vol 20, No. 2, 133-157.

Günsenin, N. 1996, 1994 Yılı Marmara Adaları Sualtı Araştırması, *AST XIII.1*, 357-374

Hombach V.Y., Gilbert A.S., Dolukhanov P., 2006, Controversy over the great flood hypotheses in the Black Sea in light of geological, paleontological and archaeological evidence, *Quaternary International* 167-168, 2006, 91-113.

Khalil, E. 2004, Submerged Sites and Geomorphological Changes in the Coastal Zone of Alexandria, *ENALIA VII*, 2004, 51-63.

Kapitan, G. (1984). Ancient anchors-technology and classification, *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, 13.1: 33-44

Meriç, E. 2010, Jeoloji ve Arkeoloji: İstanbul ve Yakın Çevresinin 8500 Yıllık Geçmişinden Kesitler, *TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları*, 42-60

Öniz, H. 2016, Doğu Akdeniz'de Amphoralar, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul

Öniz, H., Kaya, H., Aydingün, Ş. 2014, A Harbour Structure at Beylikdüzü, İstanbul, *International Journal of Nautical Archaeology*, 43.1, 179-184

Öniz, H. (2014). Multi-Holed Stone Anchors, Antalya / Turkey 2011. *Archaeologia Maritima Mediterranea*, 11(2014), 13-24.,

Öniz H. (2012). One Holed Stone Anchors from the Coast of Antalya / Turkey - 2011. *Archaeologia Maritima Mediterranea* , 9(2012), 111-124.

Özdoğan, M. 2011, Submerged Sites and Drowned Topographies along the Anatolian Coasts: An Overview, *Submerged Prehistory*, 219-229

Raban, A. (2000), Three-hole composite stone anchors from a medieval context at Caesarea Maritima, Israel, *The International Journal of Nautical Archaeology* ,29.2: 260–272

Sevketoglu, M., 2006, Cypro-Anatolian Relations in the 9th Millenium BC: Akanthou/Tatlısu Rescue Excavation, *Anatolia*-30, 119-136

Stanimirov, S. 2003, The Western Black Sea Coast in the Eneolithic and Bronze Age: Underwater Archaeology – Methods and Results, *Athena Review Journal of Archaeology, History and Exploration*, Vol. 3, No 4 <http://www.athenapub.com/index12.htm> (10.01.2016).

Şenol, A.K., 2008, “Cilician Commercial Relations with Egypt due to the New Evidence of Amphora Finds”, *OLBAXVI*, 109-132.

Şenol, A.K., 2010, “Hellenistik Dönem’de Mısır’da Amphora Üretimi”, *OLBAXVIII*, 141-173. Şenol, A.K., 2009, “Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi”, Taşeli Matbaacılık, Mersin.

Şenol, A.K., 2007, “Hellenistik Dönem’de Khios ve Lesbos Şarabının Mısır’a İhracatı - The Exportation of Khian and Lesbian Wine to Egypt During The Hellenistic Period”, *Arkeoloji Dergisi IX* (2007/1), 103-128.

Şenol, A.K., 2003, “Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Şenol, G. C., 2006, *Klasik ve Hellenistik Dönem’de Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*, Ege Yayınları, İstanbul.

Trethewey, K. (2001), Lead anchor-stock cores from Tektaş Burnu, Turkey, *The International Journal of Nautical Archaeology*, 30.1: 109-114

SUALTI KÜLTÜR MİRASI İÇİN YAPILACAK ÇALIŞMALAR VE ICOMOS TÜZÜĞÜ

Mustafa Şahin

Sualtında bulunan kültür varlıklarına yönelik olan ilgi yüzyıllardır biliniyor olmasına rağmen, bunların araştırılması 20. yüzyılın ortalarına doğru SCUBA metotlarındaki keşif ve gelişmelerle gerçek anlamda başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir. SCUBA'nın gelişmesi ve böylece insanların çok uzun süreli sualtında kalabilmeleri sualtı araştırmalarının yanı sıra, sualtı sporları gibi yeni sportif disiplinlerin de doğmasına neden olmuştur. Sualtına ulaşmanın kolay ve sıradan hale gelmesi, insanlık açısından hiç ulaşılamaz denilen bir dünyanın kapısını aralamış olsa da, sualtında bulunan kültür varlıkları için risk oluşturmaya başlamıştır. Çünkü turist olarak veya hobi amaçlı yapılan sportif dalışlar çoğunlukla kontrolsüz olmaktadır. Diğer bir risk ise son yıllarda artmaya başlayan sualtı kazıları ile tahribatın bilimsel olarak yapılmasıdır. Normalde sualtında yapılan kazıların su üstünde olanlardan ortam dışında herhangi bir farkı yoktur. Ancak hem kazı, hem de koruma/onarım uygulamalarda teknik ve çalışmaların çok daha güçlüğüle yapılabilmesi, sualtında bulunan kültür varlıklarında geri dönüşü olmayan tahribatlara neden olabilmektedir.

Sualtında bulunan kültür varlıklarının bir diğer özelliği de bazı durumlarda batıkların uluslararası karasularında olabilmesi, diğer bir ifade ile birden fazla ülkenin söz sahibi olabilmesidir. Antik Çağ deniz yolu rotaları genelde kıyılardan açıkta geçtiği için batıkların bir bölümü uluslararası sularda bulunabilmektedir. Bu nedenle sualtında bulunan kültür varlıkları genellikle uluslararası bağlayıcılığı olan uluslararası ortak kararlar ile korunmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birisi de 5-9 Ekim 1996 tarihlerinde Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da yapılan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) genel kurulunda hazırlanan "Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi" hakkındaki tüzüktür (Fig. 1). Uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyon olan ICOMOS 1965 yılında Varşova'da kurulmuştur. Bu kuruluşun başlıca amacı, tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve siyasetler geliştirmek ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmektir. Sualtında bulunan kültür varlıklarına müdahale işlemlerini içeren tüzük üye ICOMOS üyeleri tarafından yukarıda belirtilen tarihte kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

INTERNATIONAL COUNCIL ON MONUMENTS AND SITES
**International Committee on the Underwater
Cultural Heritage (ICUCH)**

Fig. 1) ICOMOS Uluslararası Sualtı Kültür Mirası Komitesi Logosu

Bu yazının konusu, sualtında bulunan kültür varlıklarına kazı ve yüzey araştırması gibi bilimsel müdahalelerde uygulanması gereken işlemleri ICOMOS tüzüğüne göre irdelemektir. Mart 2003 tarihinde Prof. Dr. Zeynep Ahunbay tarafından tercüme edilen tüzük, ICOMOS-Türkiye web sayfasında da yayınlanmıştır. 1996 yılında kabul edilmesine karşın, ülkemizde fazla bilinmeyen veya önemsenmeyen tüzük 15 maddeden oluşmaktadır. 1990 yılında kabul edilen “Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi” konulu tüzüğün sualtına uyarlanmış şekli olan Tüzük, iç bölgelerde ve kıyı sularında, sığ denizlerde ve derin okyanuslarda bulunan sualtı kültür mirasının korunması hususunu ve yönetimini bir çerçeveye bağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Tüzükle, sualtı ortamında bulunan yerleşme veya yapılar, batık alanları veya batıklar ve bunların etki alanları doğal çevreleri ile birlikte sualtı kültür mirası kapsamındadır.

Sualtı kültür mirası sınırlı ve yenilenemez bir kaynak olmanın yanı sıra özellikle batıkların kargosunda bulunabilecek farklı toplumlardan kültür varlıkları içermesi nedeniyle ulusları birbirine yaklaştırma potansiyeli bulunduğundan, gelecek nesillere aktarılabilmesi için uluslararası ortak koruma metotları geliştirmek gerekmektedir. Ayrıca sualtı kültür mirasının korunması ve yönetiminde standartları artırabilmek amacıyla mutlaka uluslararası iş birliği içeren ortak projeler yapılmalı ve uzman değişimi gibi etkinlikler düzenlenmelidir.

Sualtında bulunan kültür mirası, sualtına ulaşımındaki güçlükler nedeniyle günümüze kadar rahat bir şekilde korunabilmiştir. Ancak SCUBA tekniklerindeki gelişmeler ile sualtının turizme açılması, deniz tabanının balıkçılar tarafından artan oranlarda taranması ve kıyılara inşa edilen liman veya alt yapı tesislerindeki sayısal artışlar sualtında

bulunan kültür varlıkları açısından büyük risk oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle sualtı arkeologları tarafından sualtında bulunan kültür varlıklarının yeri belirlenip vakit geçirilmeden koruma kapsamına alınarak, kontrolsüz dalış ve izinsiz müdahaleler engellenmeli, önem veya korunma riskine karşı gerekli durumlarda eserler su dışına taşınmalıdır.

“Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi” başlıklı ICOMOS tüzüğünün 15 maddesi bulunmakta olup, sualtı yüzey araştırmaları ve kazılarına belli bir yaklaşım getirmeyi hedeflemektedir. Tüzüğün ilk maddesi sualtı araştırma ve kazılarında uygulanması gereken temel ilkelere ayrılmıştır. Sualtı araştırmalarında temel ilke sualtı kültür mirasının yerinde korunmasıdır. Bilimsel çalışmalarda kazı yapıp eserleri su dışına çıkartmak yerine, mümkünse yeterli düzeyde belgeleme yaparak yerinde korumak önerilmektedir. Özellikle insan kalıntılarının bulunduğu veya kutsal sayılan alanlarda çok gerekmedikçe arkeolojik kazı yapılmamalıdır. Gerekli görüldüğü durumlarda uzmanlar tarafından bilimsel yöntemlerle zarar vermeyecek teknikler kullanılmak şartı ile numune alınması sorun yaratmayacaktır. Temel ilkelerde en dikkat çeken öneri ise sualtı kültür mirasına halkın erişiminin desteklenmesidir. Diğer bir ifade ile koruma altına alınan alanlarda denetimli sualtı kültür turizmi desteklenmektedir.

Kültür Bakanlığı izinleri çerçevesinde Üniversiteler ya da Müzeler tarafından sualtında araştırmalara başlamadan önce mutlaka temel hazırlıklar ve projelendirme tamamlanmış olmalıdır. Önerilen temel hazırlıkların araştırmanın hedefi, süresi, uygulanacak yöntem ve teknikler ile bütçesinin gerçekçi olarak belirlenmesi gibi başlıkları içerdiğinden kara kazısı veya araştırmalarından fazla bir farklılığı bulunmamaktadır. Sualtı kazısı ve araştırmaların-

da farklı olarak belirlenen hedefe süresi içerisinde mutlaka ulaşılması gerekmektedir. Çünkü bir sonraki sezona bırakılacak tamamlanamamış işler nedeniyle kültür varlıklarının bir sonraki sezona kadar korunması karaya göre sualtında daha zor olacaktır. Kara araştırmalarından farklı olarak sualtında kullanılan malzemelerin de korunması için başlangıç aşamasında gerekli önlemler alınmalıdır. Araştırma ekibinin nitelikli ve deneyimli üyelerden oluşması, ekibin sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili önlemlerin önceden alınması gereklidir. Elbette sualtı araştırmaları hakkında halkın ve konu ile ilgilenen meslektaşların bilgilendirilmesi özellikle önemlidir (Fig. 2).

Fig. 2

Sualtı kazı ve araştırmalar yasalar çerçevesinde mutlaka sualtı araştırmalarında kendisini kanıtlamış tecrübe ve deneyimli bir sualtı arkeoloğunun başkanlığında olmalıdır. Araştırma ekibinde yer alanlar da benzer şekilde uzmanlık alanlarında nitelikli ve deneyim sahibi olmalıdır. Sualtı

kültür mirasına yapılacak müdahaleli araştırmalar öncesinde alanın hassasiyetini, önemini ve potansiyelini belirleyen ve değerlendiren bir ön yüzey araştırması yapılmalıdır. Alanda yüzey araştırması da dâhil ön araştırma esnasında, alanın arkeolojik potansiyeli belirlenmeli ve yapılacak müdahalelerin uzun vadede kültür mirasına etkileri etraflıca araştırılmalıdır.

Sualtında bulunan kültür varlıklarında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi buldukları yerden alınan eserlerin atmosfer ortamına tekrar adapte edilmelerinde yaşanmaktadır. Bu nedenle malzemenin cinsi ve özelliğine uygun koruma programı kültür varlığı suyun dışına çıkartılmadan yapılmalı; kültür varlığının bulma, taşınma ve koruma/onarım işlemleri esnasında uyulacak işlemlere mutlaka harfi harfine sadık kalınmalıdır. Koruma uygulamaları mutlaka çağdaş ve standartlara uygun olmalıdır. Sualtı kazılarında kültür varlıkları mümkün olduğunca yerinde korunmalıdır. Bu durum göz önünde bulundurularak, araştırma sırasında ve alan çalışmasının sonunda yerinde bırakılan kültür varlıklarının korunması için mutlaka alan yönetimi programı hazırlanmalıdır. Yönetim planı, koruma için alınan önlemleri, alanın nasıl yönetileceği gibi faaliyetleri içermelidir.

Kültür varlıklarının nerede korunacağına dair planlama kazılara başlanmadan önce yapılmalıdır. Sualtından çıkartılan kültür varlıklarının bütünlüğü korunmalı, herhangi bir sebeple ayrılmışlarsa, işleri bittiğinde mutlaka tekrar birleştirilmelidir. Bununla birlikte, sualtı kültür varlıkları da diğer kültür varlıklarımız gibi ticari mal gibi alınıp satılmamalıdır. Sualtı kültür varlıkları ile ilgili araştırmalarda elde edilen sonuçlar, bilimsel ve popüler yayınlarla geniş kitlelere ulaşacak şekilde kamuoyuna duyurulmalıdır.

Bilgilendirme, özellikle kültür varlığının bulunduğu yere yakın çevrede yaşayan insanlardan başlamalı ve böylece onların desteğinin alınması sağlanmalıdır. Bu amaçla yörede yaşayanlara ilgilerini çekecek şekilde eğitim ve tanıtım çalışmalarının yapıldığı halk günleri gibi etkinlikler düzenlenmelidir (Fig. 3).

Sonuç olarak sualtında olsun, karada olsun her türlü kazı veya müdahale, kültür varlığı açısından bir daha geri dönüşü olmayan bir tahribat anlamına gelmektedir. Bu durum sualtında bulunanlar için daha hassastır ve bir daha hiçbir şekilde telafisi mümkün değildir. Bu nedenle sualtında yapılacak her türlü işlemden önce kapsamlı fizibilite çalışması yapılmalı, b planları ile birlikte n hazırlıklar tamamlanmış

Fig. 3) İznik Gölü Bazilika Kazısı kapsamında yapılan halk günü.

olmalıdır. Proje sonuna kadar bütçesi sağlama alınmayan sualtı kazılarında mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Yasalar çerçevesinde ve sualtı arkeologlarının yönetiminde yapılmayan çalışmaların ciddi risklere neden olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça:

Maarleveld, Th.J. 1998, *Archaeological Heritage Management in Dutch Waters: Exploratory Studies*

Maarleveld, Th.J., Guérin, U., Egger, B. (eds.) 2011, *Underwater Cultural Heritage and the Rules of the UNESCO 2001 Convention: A Manual*, Paris 2011

<http://www.icomos.org.tr>

SUALTI KÜLTÜR MİRASI, YASALAR VE YÖNETMELİKLER

Kenan Beşaltı

İnsanoğlu çağlar boyunca gerek gündelik ihtiyaçlar gerekse diğer yaşamsal kaygılar nedeniyle birçok nesne üretmiştir. Bu durum, bizim bugün taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları diye adlandırdığımız maddi kalıntıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yapıldıkları dönemden bugüne bilgi taşıyan, geçmiş ile bugün arasında fiziki köprü işlevi gören, aslında bir tür “zaman tüneli” yaratan somut kültür varlıklarımızın tespit ve değerlendirme çalışmaları büyük bir özveri ile devam etmektedir. Bu kültür varlıklarının bazıları bugün deniz kıyısında ve sualtında bulunmaktadır. Limanlar, amphoralar ve çapalar bunlardan bazılarıdır. Anadolu kıyılarında sualtındaki arkeolojik kalıntıları ve kıyıda olmasına rağmen denize hizmet veren yapı kalıntılarını tespit etmeye yönelik yapılan arkeolojik sualtı araştırmaları son yıllarda ivme kazanmıştır.

Karada ve denizde yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda tespit edilen bu kalıntılara, uygar dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi ülkemizde de bir hukuکی statü verilmiş ve yasalar ile tanımlanan ve korunan bir pozisyona getirilmiştir. Günümüzde modern yaşamın getirdiği konforun sürekliliği için ihtiyaç duyulan temel şeylerden biri enerji diğeri ise yeni konut ihtiyacıdır. Her iki uygulama için de yeni alanlar tahsis edilmesi gerekmektedir. Enerji üretimi için gerekli santraller ile nakil hatlarının

bir kısmı denize yakın alanlarda kurulmakta ve soğutma suyu olarak deniz suyu kullanılmaya çalışılmaktadır. Yine nakliye amaçlı uzun iskeleler yapılmaktadır. Konut üretimi için bakir alanlarda yeni imar planları hazırlanmakta ve bu alanlar hızla birer şantiyeye dönüşmektedir. Benzer durumlar kentsel gelişim ve sanayileşme alanlarında da yaşanmaktadır. İşte bu yeni alanlarda tespit edilmiş veya henüz edilmemiş somut kültür varlıkları bulunmaktadır. Bu kalıntılar inşaat öncesinde tespit edilemez ise geri dönülmez ve telafi edilemez sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için bir takım düzenlemeler yapılmış ve somut kültürel mirasın tespit ve korunması amacıyla bir koruma mevzuatı oluşturulmaya başlanmıştır.

1. Yasalarda Kültür Varlıkları

07.11.1982 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kültür ve tabiat varlıklarını gözeten bir şekilde hazırlanmıştır. Bu anayasanın 63.maddesinde yer alan *“Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.”* hükmü ile kültür varlıklarımız anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Görüldüğü gibi Anayasa bu madde ile Devlet organını kültür varlıklarını korumakla açıkça görevlendirmiş ve konuda yasal düzenleme yapmayı da zorunlu kılmıştır.

21.07.1983 gün ve 2863 sayıyla kabul edilen *“Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”* 18113 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Geçen süre zarfında, gerek diğer hukuki düzenlemelerle uyum amacıyla gerekse bilimsel ve toplumsal ihtiyaçlar sebebiyle çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Halen yürürlükte olan 2863

sayılı yasada kültür varlıklarının ne olduğu tanımlanmış ve sıralanmıştır. Yasanın 3. Maddesinde “*“Kültür varlıkları”*; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, **yer altında veya su altındaki** bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.” **Sit**”; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.”

“Ören yeri”; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır.” tanımlamaları getirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, sualtı veya yer üstünde bulunan kültür varlıkları veya sit alanları arasında herhangi bir fark yoktur. Yer üstünde bulunan kültür varlıkları için nasıl bir yaklaşım sergileniyorsa, ne tür hukuki ve idari işlem uygulanıyorsa aynısı sualtındaki kültür varlıkları için de geçerlidir.

2. Hangi Taşınmaz Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır?

Bu konuda herhangi bir tereddüt veya uygulamada farklılık olmaması için yasa koyucu hangi kalıntıların kültür varlığı sayılacağını açıkça ifade etmiştir. Yasanın 6. Maddesinde başka birçok yapıyla birlikte denizle bağlantılı yapılar olan tersaneler ve rıhtımlar da yasa içerisinde zikredilerek korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı ola-

rak belirlenmiş durumdadırlar. Bu maddeye bağlı olarak suyun içinde kalmış ev, hamam, iskele ve insanla bağlantılı her türlü arkeolojik yapı kalıntısı kültür varlığı olarak kabul edilir.

3. Hangi Taşınır Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır?

Bugün sualtı kazı ve araştırmalarında karşımıza çıkan objelerin önemli bir bölümü eskiçağlarda bir yerden başka bir yere götürülürken çeşitli sebeplerle sualtında kalmış eserlerdir. Dolayısıyla çalışma alanımızın büyük kısmını taşınır kültür varlıkları oluşturmaktadır. Taşınır Kültür Varlıkları 2863 sayılı yasanın 23. Maddesinde açıklanmıştır: *“Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları; her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değeri haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religueler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları; Halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları; Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK’e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar.”* Bu listede yer alanların

çoğuyla sualtı araştırmalarında karşılaşmaktadır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 5. Maddesinde kültür varlıklarını “Devlet Malı” olarak nitelemiştir. Dolayısıyla yukarıda sayılan kalıntı veya buluntular özel mülkiyete konu yerlerde bulunmuş olsalar bile o arazi sahiplerinin malı değil devletin malıdır. Devletin “kendi malını” sevk ve idare edebilmesi için çeşitli devlet kurumları teşekkül etmiştir. Bu kurumların nasıl çalışılacağı, nasıl idare edileceği kanunlar, yönetmelikler ve çalışma yönergeleri ile belirlenmiştir.

2863 sayılı yasanın 4. Maddesi *“Taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını bulanlar, malik oldukları veya kullandıkları arazinin içinde kültür ve tabiat varlığı bulunduğunu bilenler veya yeni haberdar olan malik ve zilyetler, bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine bildirmeye mecburdurlar.”* hükmünü içermektedir. Bu madde oldukça önemlidir. Bu maddeyle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsun veya olmasın, ülkemiz sınırlarında ve karasularında kültür varlığı bulanlara açık ve net bir görev yüklenmiştir.

4. Dalış Yasağı Olan Alanlar ve Yasal Dayanağı

Sualtında kültür varlıklarıyla ilgili bir diğer idari tasarruf ise “dalışa yasak saha” ilanıdır. Bu statünün dayanağı ise 2863 sayılı yasanın 35. Maddesidir. Söz konusu maddede *“Bu kanun hükümlerine tabi, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere, araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı, sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. / ... / Su altında korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu bölgeler, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca tespit edilir ve Bakanlar Kurulu kararı ile yayımlanır. Bu bölgelerde, sportif amaçlı dalış yap-*

mak yasaktır, ikinci fıkraya hükümlerine göre izin almak şartıyla araştırma ve kazı yapılabilir.” hükümleri yer almaktadır. Bu maddeden anlaşılacağı üzere, sualtında veya yer üstünde kültür varlıklarına ilişkin araştırma ve kazı yapmak/yaptırmak konusunda tek yetkili mercii Kültür Ve Turizm Bakanlığı’dır.

Dalış yasak bölgelere yönelik günümüze kadar dört kez Bakanlar Kurulu Kararı alınmış ve yasak dalış uygulaması yapılacak alanlar Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunlardan ilki 24 Eylül 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2001/2952 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıdır. Söz konusu kararda Karadeniz Bölgesi’nde İnceburun ve Bafa Burnu’ndan, Akdeniz Bölgesi’nde Anamur Burnu’na kadar olan alan içerisinde sualtında korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlarda dalış yasağı uygulamasını yürürlüğe koymuştur. İkinci Bakanlar Kurulu Kararı 2001/3297 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıdır. Bu karar ile birlikte “koordinat listesi ve haritada belirtilen alanlar dışında, tüm Karadeniz kıyısında ve Alanya’dan Suriye sınırına kadar uzanan kıyıda, yasak dalış alanlarının tespiti tamamlanıncaya kadar ören yeri sahillerinde aletli dalış yapılamaz.” hükmü getirilmiştir. 2002/3591 sayılı üçüncü Bakanlar Kurulu Kararı ise eski kararlardaki bazı koordinat ve başlıklarda değişiklikler yapılmıştır. Bu konuda alınan son Bakanlar Kurulu Kararı 2016/8743 Sayılı “Su Altında Korunması Gerekli Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Bölgelerde Dalış Yasağı Uygulanması” kararıdır. Kararın 1. Maddesi “*Ekli Haritalar ile koordinat listelerinde sınırları gösterilen sahalar içerisinde bilimsel amaçlı dalışlar dışında dalış yapılamaz. Ayrıca, tüm Karadeniz kıyısında ve Alanya’dan Suriye sınırına kadar olan kıyıda su altında bulunan kültür varlıklarının bulunduğu sahaların tespit işlemler tamamlanıncaya kadar ören yerleri sahillerinde bilimsel amaçlı dalışlar dışında dalış yapılamaz.*” şeklindedir. (Bkz.

(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160520.htm>)(ET: 27.12.2017)). Bu kararla, daha önceki kararlar yürürlükten kaldırılmış, ancak o kararlarda belirtilen dışı yasak alanlara yenileri eklenerek revize edilmiştir.

5. Sonuç

Ülkemizde geçerli yasa ve mevzuatlar kapsamında karada veya sualtında bulunan kültür varlıkları koruma altındadır. Bu kurallar, her yurttaşa kültür varlıklarının korunması gerektiğini işaret etmektedir. Geçmişe ışık tutan kültür varlıklarını insanlığın ortak mirası olarak atalarımızdan alıp gelecek kuşaklara aktarmak gibi vicdani ve ahlaki bir sorumluluğumuz da bulunmaktadır. Bu nedenle, gerek karada, gerekse sualtında gördüğümüz kültür varlıklarına zarar vermeden, onların aslında birer emanet olduğu bilinciyle hareket etmemiz gerekir.

Kaynakça:

GÖRGÜLÜ, U., 2007, Ülkemizin Taraf Olmadığı Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi Ve Sualtı Kültür Varlıklarımız, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya

KANADOĞLU, S., 1998, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, Ankara.

KURUOĞLU, F., 2010, *Osmanlı Devletinde Müzecilik*, Tarih Okulu Dergisi, Sayı 6, 45-61.

OĞUZ, Ö., 2007, *UNESCO, Kültür ve Türkiye*, Milli Folklor, Sayı 73, 5-11

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

2863 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.doc

Tespit Tescil Yönetmeliği "<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14660/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varliklarinin-ve-sitl.html>"

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/divers/code-of-ethics/>

SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI HUSUSUNDA FARKINDALIK ÇALIŞMALARI- NIN GEREKLİLİĞİ VE ÖNERİLER

Ceyda Öztosun

Kültürel miras, geçmişin gelecek nesillere aktarılması ve gelecek nesillerin geçmişleriyle ilgili bilgi sahibi olabilmeleri açısından önemli bir kavramdır. Bu sebeple, korunması ve sahip çıkılması gerekliliği hususunda önce bireylerin daha sonra da toplumların duyarlı olması gerekmektedir. Kültürel mirasın korunabilmesindeki sürece etki eden bir takım zorlu faktörler bulunmaktadır. Ülkemizde de karada ve su altında bulunan kültürel mirasın çok çeşitli risklerle karşı karşıya bulunduğu bilinmektedir. Bu noktada önemli olan, toplumu oluşturan tüm bireylerin kültürel mirasın varlığından, korunmasının neden gerekli olduğundan ve korumak için üzerlerine düşen görevlerden haberdar edilmesi ve bilinçlendirilmesidir. Bu yazı iletişim bilimleri perspektifinde “kültürel mirasın korunması konusunda farkındalık oluşturulması” amacıyla hazırlanmıştır.

Dört bir tarafı tarihi zenginliklerle dolu, medeniyetlerin doğduğu topraklara sahip ülkemizin en büyük zenginlikleri yalnızca karada değil, denizlerimizde de yer almaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, hem karadaki hem de denizlerimizdeki tarihi zenginliklerimizle ne kadar önemli bir coğrafyada yaşadığımızı daha iyi anlamaktayız. Böylesine önemli bir coğrafyada ne yazık ki bireyler olarak tarihi değerlerimizin önemini yeterince bilmemekte ve ko-

rumak için de özen göstermemekteyiz. Bu durum ise, gelecek nesillerimize tarihimiz ve kültürümüz ile ilgili yeterli aktarımımızı yapamamamıza ve bu nedenle geçmişini bilmeden yetişen bir nesilin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Eğitim sistemimizde maalesef kültürel değerlerimizin korunması gerekliliği konusuna yeterince yer verilmemiştir. Hâlbuki eğitimin amacı, “bilgiyi araştıran ve bulan, bulduğu bilgiyi öğrenen ve öğrendiği bilgiyi de özellikle toplumsal iyi amaçlar doğrultusunda kullanan sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmektir” (Uğurlu & Kırıl, 2012: 61). Çünkü insanı yeryüzündeki diğer canlılardan ayıran en önemli özellik düşünebilme ve düşündüğünü uygulayabilme yetisidir.

Dünya'nın %70'ini suların oluşturduğu ve ülkemizin de bir yarımada olduğu gerçeğine karşın denize kısmen mesafeli sayılabilecek bir toplumuz. Bu durum, sualtı ve kıyıdaki kültürel mirasımızın korunmasına önem vermemize engel olmamalıdır. Çünkü denizler, geçmişte de günümüzde de medeniyetin, kültürün taşıyıcısı olma rolüne sahiptirler ve sonsuz değerler barındırmaktadırlar. Bu amaçla, sualtı arkeologları yönetiminde kazı ve yüzey araştırmaları yapılmaktadır. Bu faaliyetler bilimler arası farklı disiplinleri bünyesinde barındıran çalışmalardır ve genellikle arkeologlar, sanat tarihçileri, müze uzmanları ve kamu yöneticilerinden oluşan ekipler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak dalıcılar, balıkçılar, denizciler ve kıyı yerleşimlerinde yaşayan halkla bağ kurma konusunda yeterli çalışmalar mevcut değildir. Bir taraftan kültürel mirasın korunmasında halk da çalışmalara dâhil edilmek istenilmekte, diğer taraftan halkı konuya çekmek konusundaki çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmalar, iletişim uzmanlarının varlığıyla bir ileri noktaya taşınabilir. Çünkü iletişim, bütün alanlara entegre olabilen, bütün bilimler arasında bağ kurabilen çok yönlü bir disiplindir. Özellikle, kültürel mirasın korunmasıyla ilgili halkın teşviki hususunda etkin rol oynayabilmektedir.

Sualtı kültür mirasının korunmasında başta dalıcılar olmak üzere çeşitli hobi ve meslek gruplarının desteğini alabilmek büyük önem taşımaktadır. Korumayı gerektiren bu değerlerin karşı karşıya olduğu riskleri, doğal (Fig. 1) ve insan etkili (Fig. 2) riskler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Fig. 1) Doğal risklere bir örnek: Beylikdüzü Angurina (?) Limanı denizden aşındırması ve heyelan etkisiyle yok olmaktadır. Ülkemizde ve Dünyada bu erozyon biçimine örnek binlerce tarihi alan bulunmaktadır. (Foto:Hakan Öniz)

Doğal risklerin de insan gayretiyle engellenebileceğini düşünürsek atalarımızdan bizlere emanet edilen bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında bir sorumluluğumuz olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda kültürel mirasın korunması çalışmalarına erken yaşlarda başlamak orta vadede en önemli adımdır. *“Özellikle genç yaşlarda oluşturulacak bilincin korumada daha etkin olacağı açıktır. Doğal etkenler dışında en çok tahribat insanlar tarafından*

olmaktadır ve bu nedenle de koruma bilincinin yerleştirilmesi ancak çocuk yaşlardan başlayarak verilen programlı bir eğitim ile mümkün olacaktır.” (Külcü, 2015: 30) “Ağaç yaşken eğilir” atasözümüzden de hareketle, bu yaş aralığındaki çocukların üzerinde eğitimin ve bilinçlendirmenin daha müsait ve kolay olduğu bilinmektedir. Belirli bir olgunluk seviyesine erişmiş bireylerin ise herhangi bir konu üzerinde kalıplaşmış düşüncelerini ve davranışlarını değiştirmek kolay değildir. Ancak, bu konuda da yapılabilecek çalışmalar bulunmaktadır.

Fig. 2) İnsan kaynaklı tahribat örneği. Demir özelliğini zamanla yitiren demir çapanın çökeltiden oluşan kalıba en ufak bir dokunmada kırılabilir. Kaş Çapabanko’da bulunan bu örnekte kırılan gövde parçası bulunamamıştır. (Foto: Hakan Öniz)

Ünlü filozof ve eğitim kuramcısı John Dewey’in söylediği gibi, “Uygarlığımızın geleceği bilimsel düşünme alışkanlıklarımızın gitgide yayılmasına ve derinleşmesine bağlıdır.” Suların derinliklerinde ve kıyılarımızda yatan arkeolojik değerlerin neden ve nasıl korunması gerektiği konusu yetişkin bireylere Dewey’in yaklaşımıyla yansıtılabilir. Everett M. Rogers ve F. Floyd Shoemaker tarafından tasarlanan Difüzyon kuramı, “yeniliklerin bir topluma nasıl sokulduğunu ve bireylerin bu yenilikleri nasıl benimsediklerini ya da reddettiklerini açıklamaya çalışmaktadır.” (Ayдын, 2017: 305’den alınt: Tekinalp ve Uzun,

2006: 96). Dünyada ve ülkemizde yeni yeni gündeme gelen sualtı değerlerinin korunması olgusu bu kuram çerçevesinde uygulanma olanağı bulabilmektedir. 'Yeniliklerin, farklılıkların yayılmasıyla farkındalık oluşturma' olarak nitelendirilebilecek bu kuram kapsamında "farkındalık" dünyada ve ülkemizde de teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni fakat hızlı yayılım gösteren bir alandır. Gerçekleştirilmekte olan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalarda, difüzyon kuramından faydalanılarak, uygulanma sürecindeki belirleyici kabul edilen 5 adım da izlenecektir. Bu adımlar; "*farkındalık yaratma (ana fikrin farkına varılması), ilgi uyandırma (daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulması), paylaşma (edinilen bilgilerin diğer insanlarla paylaşılması), değerlendirme (kişinin, düşüncelerin kendi görüşleri olup olmadığını farkına varması) ve uyum (edinilen bilgilerin davranış biçimine dönüştürülmesi süreci) şeklindedir.*" (Aydın, 2017: 305).

Yukarıda çizilmiş olan perspektifi hayata geçirmek amacıyla, sualtı kültür mirasımızın korunması alanında bugüne kadar yapılmış olan bazı çalışmalara örnekler vermek gerekirse: 17 sene boyunca her sene Antalya/ Kemer'de düzenlenmekte olan Uluslararası Kemer Sualtı Günleri kapsamında, Kemer bölgesinden ve Türkiye'nin denize kıyısı olmayan illerinden seçilen okullardan gelen öğrencilerin hazırlamış olduğu resimlerden oluşan resim sergileri düzenlenmektedir. 9-12 yaş grubuna yönelik etkinlik, sualtı dünyasını çocuklara sevdirmek, denizler altında kalmış tarihi kalıntıları tanıtmak ve bu anlamda bilgi sahibi olmaları amacını taşımaktadır (Fig. 3, 4, 5, 8).

Fig. 3,4,5) Uluslararası Kemer Sualtı Günleri Çocuklar için Organize Edilen Etkinliklerden Kareler

Resimleri sergilenen öğrenciler için, Uluslararası Kemer Sualtı Günleri kapsamında Antalya Akvaryum'a geziler düzenlenmektedir. Antalya Akvaryum, Selçuk Üniversitesi Sualtı Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ile UNESCO UniTwin Sualtı Arkeolojisi Ağı tarafından hayata geçirilen bir diğer çalışma ise, Sualtı Kültür Mirasının korunması konusuna dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak amacıyla Akvaryum'un girişinde ve Akvaryum'a ait çeşitli bölümlerde bu uyarı levhalarını konumlandırılmasıdır (Fig. 6). Bunların dışında, "Arkeolojiyi Keşfet" isimli projelerle uzman arkeologlar tarafından gerçekleştirilmekte olan

antik yerleşimlerde ve sınıflarda deniz ve arkeoloji konulu çeşitli eğitim uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Fig. 9, 10). Bu çalışmalara her ay devam edilmektedir. Sualtı dünyasının resmedilmesine konu olan aktiviteler ülkemizde her ilköğretim okulunun kolaylıkla yapabileceği faaliyetler arasındadır. Dalıcılar çevrelerindeki okul yöneticilerini, resim ve sosyal bilgiler öğretmenlerini bu konuya teşvik edebilir, onlara danışmanlık yapabilirler. Böylelikle denizi daha çok tanıyan ve korunmasına özen gösteren yeni nesillerin yetişmesine katkı sağlamış olurlar.

Fig. 6) "Bu eserleri gördüğünüzde dokunmayınız, lütfen en yakın müzeye haber veriniz" Antalya Akvaryum

Batık gemiler, sular altında kalmış tarih öncesi veya tarihi alanlar ve başka birçok değer sular altında veya sahillerde korunmayı beklemektedirler. Bu değerlerin bir bölümü suların dalınabilecek derinliklerinde görülebilmekte, bir bölümü çok derinlerde, bir bölümü ise dipteki zemin veya bitki örtüsü altında kalmış durumdadır. Görülebilecek durumda olan kalıntıların bir kısmı ise doğal etkilerle

form değiştirmiş, ancak uzman gözler ya da teknolojik cihazlarla anlaşılabilir bir duruma dönüşmüştür. Söz konusu kültürel miras objeleri bilim insanları tarafından araştırılmaya devam edilmektedir. Yaklaşık 8500 kilometrelik kıyı şeridinde sahip ülkemizde, yapılmakta olan bilimsel tespit çalışmaları belki de yüzlerce yıl sürecektir. Ancak bilimsel tespit aşamasına kadar bu değerlerin zarar görmesinin önüne nasıl geçilecektir?

Suların altında birçok tarihi değerimiz çeşitli etkenler nedeniyle hâlihazırda yok olmuş, zarar görmüş veya bir daha bulunması mümkün olmayacak kadar üstleri doldurulmuş durumdadır. Hala mevcut olanların bir kısmı ise ciddi yok olma tehdidi altındadır. Şüphesiz bunun çok küçük bir kısmı bilinçsiz dalıcıların eliyle oluşmuştur. Ülkemizde her yıl yapılan yüz binlerce dalış bir taraftan sualtı kültür mirası üzerinde bir risk oluşturmakta, diğer taraftan da bu değerlerin ülkemize, bilim dünyasına ve gelecek nesillere kazandırılmasında dev bir potansiyel taşımaktadır. Söz konusu potansiyel, ne dünyada ne de ülkemizde bugüne kadar hemen hemen hiç kullanılmamıştır. Ülkemizde yasalar buna imkân tanısa da, bilim insanları ve ilgili kamu kurumları ile dalıcılar arasında yeterli iletişim kurulmamıştır. Arkeologlar, konu üzerine çalışan diğer bilim insanları, Koruma Kurulları, Müzeler ve Sahil Güvenlik birimleri gibi kamu kuruluşlarından yetkililer ve iletişim uzmanları ile tüm dalıcılar arasında gerekli iletişimin sağlanması ve bu potansiyelin kazanılması gerekmektedir.

Fig. 8) İlkokul öğrencileri için Selçuk Üniversitesi Sualtı Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde düzenlenen Etkinlikten bir kare

Fig. 9) Öğrencilere özel hazırlanan kazı alanında uygulama yapılması. Bölge müzeleri, arkeolojik kazılar ve bölge ilköğretim okulları birlikteliğiyle bu tip faaliyetler teşvik edilmelidir.

Fig. 0) Öğrencilere özel hazırlanan kazı alanında bulunan eserin müze yetkilisine teslim edilmesi gerekliliğinin öğretilmesi

Kaynakça:

Aydın, A. F. (2017). Sosyal Medya ve Kurumsal Markalaşma İlişkisi: Ana Akım İletişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (44), 296-311.

Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel Miras Kavramının Eğitim Açısından Önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*(1), 27-32.

Uğurlu, Z., & Kıral, E. (2012). Öğretmen Adaylarının Toplum Hizmet Uygulamaları Dersinin İşleyiş Süreci Ve Kazanımlarına İlişkin Görüşleri. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 59-93.

Faydalanılan Diğer Kaynaklar:

Gül, O. K., & Yorulmaz, E. (2016). Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Okul Dışı Çevrelerin Kullanımı: Yatılı Çorum Arkeoloji Müzesinde Bir Gün. *ZfWT*, 8 (3), 193-216.

Karakuş, D. P. (2012). Müzelerde Uygulanabilecek Müze Eğitim Etkinlikleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2 (1), 131-138.

Oğuz, Ö. (2007). Unesco, Kültür Ve Türkiye. *Milli Folklor* (73).

Öner, G., Kızılay, N., & Yasa, A. (2015). Sosyal Bilgilerde Arkeoloji Öğretimi Üzerine Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 192-215.

Şimşek, A. (2011). Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye'de Tarih Öğretimindeki Durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (2), 919-934.

Yaylagül, L. (2017). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara, Kızılay: Dipnot Yayınları.

TARİH ÖNCESİ VE TARİH ÇAĞLARI, DÖNEMLER, UYGARLIKLAR

Günay Dönmez

1. Tarih Öncesi Dönemler

Tarih Öncesi dönemler sırasıyla Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönem olarak dörde ayrılmaktadır. Bunlar insanın varlığıyla birlikte başlamış dönemlerdir. İlk aletlerin, ilk toplulukların, ilk tarımın, ilk denizciliğin, ilk yerleşik yaşamın ve daha birçok ilklerin başladığı dönemler olarak bilinir.

1.1. Paleolitik Dönem (Eski ya da Yontma Taş Devri)

Bu dönem insanlık tarihinin ilk basamağını oluşturan en eski ve en uzun dönemdir. Yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Afrika kıtasında ilk alet üretimiyle başlamış, yine Yakındoğu'da günümüzden yaklaşık 20 bin, Avrupa'da ise 10 bin yıl önce sona ermiştir. Avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşayan insanlar mağara ve ağaç kovuklarını barınak olarak kullanmışlardır. En büyük keşifleri iki çakmak taşının birbirine sürtülmesiyle meydana gelen ateşin bulunmasıdır (Kartal, 2002: 61; Akurgal, 1998: 2-3).

1.2. Mezolitik Dönem (Orta Taş Devri)

MÖ 12000/10000 – 8000. Paleolitik ve Neolitik arası geçiş dönemdir. Taştan aletler daha çeşitlidir. Bu dönemde buzulların erimeye başlaması, iklim değişimleri ve daha ılıman hava koşulları insanların yaşam biçimini de etkilemiştir. İnsanlar mağaralarda yaşamaktan çıkıp barınaklar yapmaya ve ölülerini gömmeye başlamışlardır. Bu dönemin önemli gelişmelerden biri köpeğin evcilleştirmesi olmuştur. Gıda birikimlerine başlanılmış, mağara resimleriyle ilk resim sanatı yaratılmıştır(Özdoğan, 2002: 58-63).

1.3. Neolitik Dönem (Cıvalı Taş Devri)

MÖ 8000 – 5500 yılları arasındaki bu dönemde Buzul Çağı sona ermiştir. Bu dönemin en önemli özelliği insanların yerleşik köy yaşamına ve avcı-toplayıcı yaşam tarzından tarım ve hayvancılık ekonomisine geçmeleridir. Bu gelişmelere bağlı olarak nüfus artmış, mesleki uzmanlaşma, işbölümü, mülkiyet ve aile kavramları ortaya çıkmıştır. Tüm bu ekonomik ve sosyal değişiklikler günümüz uygarlığını oluşturan ilk ve en önemli aşamalarıdır. Silahlar daha keskin ve gelişmiştir. Öküz, keçi, koyun gibi hayvanlar ehlileştirilmiştir. Neolitik Döneminin en önemli teknolojik aşaması çanak çömlek yapımının başlamasıdır. İlk defa ticaret başlamıştır. Çoğu araştırmacı Neolitik Dönemi, insanlığın devrim yaptığı dönem olarak nitelendirir. Şişman olarak yapılan kadın heykelcikleri, doğurucu ve bereketin simgesi olarak kabul edilen tanrıça heykelcikleri de bu dönemde görülür(Özdoğan, 2002: 98).

Obsidyen; "Volkan Camı" olarak bilinen, doğal yollarla oluşan, volkanik kökenli bir kayadır. Yanardağ lavlarının hızlı bir şekilde soğumasıyla oluşur. Alet, silah, süs eşyası kullanımında en önemli bölümü obsidyenler oluşturmaktadır. Obsidyen çok az yerde bulunan bir maddedir. İtalya adaları, Karpatlar ve Ege'deki iki ada dışında en önemli yatakları Anadolu'da bulunmaktadır.

1.4. Kalkolitik Dönem (Taş veya Maden Devri)

MÖ 5500 – 3000 yılları arasındaki bu dönem ilk bakır aletlerin ortaya çıktığı dönemdir. Adını taşın yanı sıra bakır kullanımından da alan Kalkolitik Dönem, kültür tarihinin ilk ön kent kültürlerinin başladığı dönem olarak bilinir. Neolitik Dönemde bazı madenler işlenebilmişse de maden kullanımının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması bu dönemde yaşanmıştır. Tarım ve hayvancılık ilerlemiş yerleşim merkezleri büyümüşdür. Yöneticiler, din adamları, çeşitli zanaatçılar gibi farklı grupların yanı sıra anıtsal mimari, savunma ve sulama sistemleri ve ticaret gelişmiştir(Akurgal, 1998: 8).

Kalkolitik Dönem seramik örneği

Kalkolitik Dönem seramik örneği

2. Tarih Dönemleri

2.1. Tunç Çağı

MÖ 3000 - 1200. Bakırla kalayın karışımından oluşan ve döneme adını veren tunç bu dönemde alet ve kap yapımında kullanılmıştır. MÖ 4. binlerin sonlarında bazı bölgelerde yazının keşfedildiği bilinmektedir. Yazılı kaynaklara bağlı olarak tarih dönemi de başlamıştır. Tunç çağının başından itibaren Mezopotamya ve Mısır'da tunçtan eserler yapılmaya başlamıştır. Tunç Çağı Anadolu'da MÖ 3000, Girit, Ege ve Yunanistan'da MÖ 2800 -2000, Avrupa'da ise MÖ 2000 yıllarında başlar. Bu çağda Anadolu'da küçük şehir beyliklerinin kurulduğu ve bu şehirlerin surlarla çevrildiği yapılan kazılarla anlaşılmıştır (Mansel, 2015: 315-318; Akurgal, 1998: 11-15; Sevin, 2003: 56-74).

Tunç Çağı kendi içinde erken, orta ve geç Tunç olarak üçe ayrılır. Ayrıca bölgeye ve bölgede yaşayan kültürlere göre de sınıflandırılmalar yapılmıştır. Örneğin MÖ 2500-2000'lerde Anadolu'nun yerli halkı olan Hatti'lerin etkin olduğu döneme Hatti Dönemi adı verilmiştir. MÖ 1900-1700 Beylikler Dönemi olarak bilinir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak nitelenen MÖ 2000-1800 yılları Asur kolonilerinin Anadolu içlerinde yayıldığı dönemdir. Bu çağda silindir ve damga mühürler, insan ve hayvan heykelleri, hayvan biçiminde içki kapları ve çeşitli eserler üzerinde Mezopotamya etkisi görülmektedir. Çanak çömlek bu çağda büyük bir gelişme göstermiştir. Bu çağa ait çivi yazılı tabletler de önemli ipuçları vermektedir. MÖ 1800 – 1200 yılları arası Hitit dönemi olarak nitelenir. Dini motiflerle bezeli ve dini bir olayı yatay frizler halinde gösteren kabartmalı iri vazoların önemli örnekleri bu dönemde verilmiştir. Uluslararası ticaret, siyaset ve günlük yaşamla ilgili çok sayıda tablet bu dönemi aydınlatan kazılarda ortaya çıkartılmıştır (Mansel, 2015: 315-318; Akurgal, 1998: 11-15; Sevin, 2003: 56-74).

2.2.Demir Çağı ve sonrası

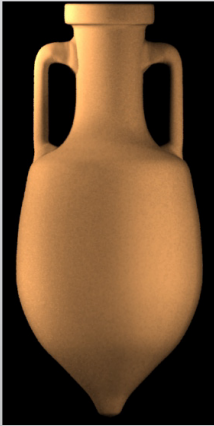
MÖ 13. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar yayılan zaman dilimi demirin ergitilerek kullanılmaya başladığı dönemi gösterir ve kısaca “Demir Çağı” olarak anılır. Bu dönemin de kendi içinde bölgeleri ve kültürler sınıflandırmaları bulunmaktadır. MÖ 1200 – 700 yılları arasında Hitit İmparatorluğu’nun yayıldığı Anadolu ve Suriye topraklarında Geç Hitit Şehir Devletleri görülmektedir. Bu döneme “Geç Hitit Beylikleri” dönemi adı verilir. Ayrıca “İon Uygarlığı” olarak adlandırılan ve MÖ 1050 – MÖ 300 yıllarına tarihlenen bir ana dönem, Geometrik (MÖ 1050 – M.Ö 700), Orientalizan (MÖ 720 – MÖ 650), Arkaik (MÖ 650 – MÖ 480) ve Klasik (MÖ 480 – MÖ 330) Dönemlere ayrılır. Demir Çağı’nda Doğu Anadolu’da, Van Gölü çevresinde ve Güney Kafkasya’da gelişen Urartu Uygarlığı (MÖ 900 – MÖ 600), Anadolu’ya Makedonya ve Trakya’dan boğazlar yoluyla gelen Frig Uygarlığı (MÖ 750 – MÖ 680), Batı Anadolu’da sikkeyi bulan Lidya Uygarlığı (MÖ 680 – MÖ 546), Güney Batı Anadolu’da Likya Uygarlığı (MÖ 600 – MÖ 300) var olmuştur. Aynı yüzyıllarda Perslerin Anadolu’da bazı bölgelerde etkin oldukları bilinmekte, bu döneme Anadolu’da Pers Egemenliği (MÖ 700 – MÖ 546) adı verilmektedir (Mansel, 2015: 302-418; Akurgal, 1998: 185-195; Sevin, 2003: 65-118).

Hellenistik Dönem (MÖ 300 – 30)

Büyük İskender’in MÖ 333 yılındaki ölümünden başlayıp Roma Devleti’nin Mısır’ı ele geçirmesine (MÖ 30) kadar olan süreyi kapsayan dönemdir. Büyük İskender’in Mısır ve Asya’ya Hindistan’a kadar olan seferleri sırasında batıdaki kültürü doğuya taşımasıyla ortaya çıkan yeni kültüre Hellenistik Kültür denilmektedir. Bir yandan Yunan kültürü

yayılırken bir yandan da diğer halklarla etkileşim ve birliktelik olmuştur. Batının ve doğunun kültür ve değerleri iç içe geçmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra da fethettiği yerler üç parçaya bölünerek İskender'in komutanları arasında paylaşılmıştır. Bunlardan Seleukos Krallığı Anadolu'ya hâkim olmuştur. Seleukos Krallığı yıkıldıktan sonra Anadolu'da küçük krallıklar kurulmuştur. Bunlar; Bitinya, Pontus, Kapadokya ve Bergama Krallıklarıdır. Mimari ve heykel sanatı zenginliği ile dikkat çekmektedir. Bu dönem Roma İmparatorluğunun Mısır'ı ele geçirmesiyle sona ermektedir (Mansel, 2015: 447-512; Akurgal, 1998: 309-406).

*Hellenistik Dönem'e
ait N. Lamboglia
amphoraları MÖ
II - I yılları arasına
tarihlenir (Fotoğraf:
Hakan Öniz).*

*Amphoranın 3 boyutlu görünümü
(Grafik: Ergün Şimşek)*

Roma İmparatorluğu (MÖ 30 – MS 1453)

Roma İmparatorluğu, Roma'da hüküm süren cumhuriyete Augustus'un son vermesiyle başlamaktadır. Antik çağın en güçlü ve en büyük imparatorluklarından biridir. Tarihi boyunca Avrupa'nın büyük bölümüne, Kuzey Afrika'ya, Anadolu'ya ve Mısır'a kadar hâkim olmuştur. 375 yılında kavimler göçüyle başlayan karışıklardan sonra 395 yılında Batı ve Doğu Roma olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı Roma İmparatorluğu Germen kavimlerinin saldırıları sonucu 476 yılında yıkılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu veya Bizans İmparatorluğu, İstanbul'un başkentiyle 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yedinci padişahı II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle yıkılmıştır (Akurgal, 1998: 401-402)

Roma Dönemine ait T tipi çapa (Fotoğraf: Hakan Öniz)

Selçuklu Dönemi (1071-1300)

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu içlerine doğru ilerleyen Türkler çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Türkiye Selçukluları İznik'in tekrar Bizans Devleti'ne geçmesiyle başkenti Konya olarak belirlemişler ve yerleşmişlerdir. I. Kılıçarslan Haçlı Seferleri ile karşı karşıya gelmiştir. II. Kılıçarslan ise 1176 yılında Miryokefalon Savaşı ile Bizans Devleti'ni yenilgiye uğratarak Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlamıştır. Türkiye Selçukluları, bölgenin kıyı şeritlerinde ticari faaliyetleri geliştirmişlerdir. Önemli liman şehirleri kurmuşlardır. Aynı zaman da tersaneler de yaparak denizcilik faaliyetlerine başlamışlardır (Tekin 2012: 92-301).

Alanya'da bulunan Selçuklu Dönemi tersanesi önünde arkeolojik sualtı çalışmaları (Prof.Dr.Osman Eravşar Başkanlığında)

Osmanlı İmparatorluğu (1299 – 1922)

Osmanlı İmparatorluğu, 1299 – 1922 yılları arasında varlığını sürdürmüş Türk- İslam Devleti'dir. Doğu Avrupa, Güneybatı Asya ve Kuzey Avrupa'ya kadar topraklarını

genişleterek 16. yüzyılda dünyanın en güçlü imparatorluğu halini almıştır. Devlet altı yüzyıl boyunca Doğu dünyası ile Batı dünyası arasında köprü görmüştür. Yüzyıllar boyunca birçok milleti ve devleti hâkimiyet altında tutmuştur (Ortaylı, 2006: 20-63).

Piri Reis'in 1513 yılında tamamlayıp Mısır seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'e sunduğu Dünya haritasının bir bölümü (Soucek, 2013: 66)

*Osmanlı Karaka (Barça)
(Soucek, 2013: 21; Piri
Reis, 2014: 142a)*

Kaynakça:

Akurgal, E., 2014, Anadolu Uygarlıkları, Phoneix Yayınları, İstanbul.

Akurgal, E.,1998, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, 1. Basım.

Kartal, M., 2002, "Öküzini Mağarası" Arkeoatlas sayı: 1, s. 61.
Mansel, A. M., 2015, Ege ve Yunan Tarihi, TTK Yayınları, Ankara.

Melaart, J., 1988, Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları, Çev. B. Altınok, İstanbul 1988.

Ortaylı, İ., 2006, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul.

Öniz, H. 2016, Doğu Akdeniz'de Amphoralar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Özdoğan, M., 2002, Adım Adım Yerleşik Yaşam, Mezolitik Çağ, Arkeoatlas sayı: 1, s.58-63.

Özdoğan, M., 2002, Çanak Çömlek Teknolojisi Arkeoatlas sayı: 1, s. 98.

Piri Reis, 2014, Kitab-ı Bahriye (Tıpkı Basım) T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Saltuk S., 1997, Arkeoloji Sözlüğü, İnkilap Basımevi.

Sevin, V., 2003, Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Soucek, S., 2013, Piri Reis & Turkish Mapmaking After Columbus, (Ed. Bülent Özükan) Boyut Yayınları, İstanbul.

Tekin, A., 2012, Selçuklu Tarihi, Kariyer Yayınları-Tarih Dizisi, İstanbul.

Yazarlar Hakkında

Prof.Dr. Hayat Erkanal
Ankara Üniversitesi Mustafa V. Koç Sualtı Araştırmaları
Merkezi kurucusu, Limantepe Kazı Başkanı

Prof.Dr. Mustafa Şahin
Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı,
İznik Gölü Bazilika Kazısı Bilimsel Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. Hakan Öniz
UNESCO UniTwin Sualtı Arkeolojisi Ağı Kurucu
Koordinatörü, ICOMOS Uluslararası Sualtı Kültür
Mirası Komisyonu Genel Sekreteri, Akdeniz Kıyıları
Arkeolojik Sualtı Araştırmaları Projesi Başkanı

Kenan Beşaltı, Sualtı Arkeoloğu
Adana Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü Uz-
manı

Ceyda Öztosun
Polonya Bilimler Akademisi Arkeoloji/Etnoloji Enstitü-
sü Doktorant, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Doktora Öğrencisi

Günay Dönmez, Sualtı Arkeoloğu
A.Ü. Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi Uzmanı

MEDITERRANEAN AMPHORA

Lrcia
5th - 4th century
BC

Pamphilia I
2nd - 3rd century

Pamphilia II
2nd - 3rd century

Cilicia V
1st - 3rd century

Cilicia I -
Zemer 41
1st - 4th century

Cilicia IV
1st - 2nd century

Cilicia II - Agora M54
1st century BC - 3rd century
AD

Cilicia III - Pompei 5
1st - 2nd century

Cilicia VI -
LR1b
3rd - 7th century

East Cilicia-
Qasrawet 2530
1st - 4th century

Rhodos (Early)
2nd c. - Early 1st c. BC

KeayLII
4th century

Knidos (Early)
3rd c. - 2nd c. BC

AE 5 - 6
4th - 6th century

Dressel 6B
1st - 2nd century

Günsenin III
11th - 13th century

Chios (Early)
Late 5th century BC

EgyptAE3
1st - 2nd century
BC

Samos
7th century BC

Dressel 2 - 4
1st c. BC - 3rd c. AD

Late Roman IA
4th - 7th century

LambogliaII
Late 2nd c. - Early 1st c.
BC

Lesbos
4th century BC

Spetheia
Late 4th c. - Early 6th c.

African Type 2
3rd - 5th century

ManaC2
2nd century BC

Thasos
4th century BC

Miletos
7th - 6th century BC

Basket Handle
7th - 5th century BC

Basket Handle
6th - 4th century
BC

Rhodos (Middle)
3rd c. - 2nd c. BC

Greco Italic
4th - 2nd century BC

Syria - Palestine
3rd - 4th century

Canaan
14th century BC

AE-3

Late Roman2
4th - 7th century

Dressel 1A
2nd c. - 1st c. BC

Klozomenai
600 - 575 BC

Syria - Palestine (Late)
4th - 6th century

Greco - Marseille
5th - 6th century
BC

Knidos (Middle)
1st century BC

Knidos (Late)
1st c. - 4th c.

8500 kilometrelik kıyı şeridi olan ülkemiz, dünyanın en uzun sahillerine sahip ülkeleri arasında yer almaktadır. İlk tarihin, ilk coğrafyanın, ilk denizciliğin, ilk tarımın, ilk hayvancılığın yapıldığı bu toprakların hem üstünde, hem kıyısında hem de denizlerinin derinliklerinde başka çok az ülkenin sahip olabileceği kültürel miras değerleri barınmaktadır. Günümüzden 11000 sene önce Anadolu'dan Kıbrıs'a binlerce obsidyenin deniz yoluyla ulaştığı, İstanbul Yenikapı kazılarında yaklaşık 8000 yıl öncesine tarihlendirilen ahşap bot kürekleri bulunduğu, dünyanın korunmuş en büyük antik tersanesinin Silifke Dana Adası'nda keşfedildiği düşünülürse, belki başka hiçbir ülkede bulunmayan zengin bir denizcilik tarihi birikimine sahip olduğumuz anlaşılacaktır. Şüphesiz tüm bu değerler çok çeşitli risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu risklerin önüne geçebilmek için hem Kültür ve Turizm Bakanlığımız hem Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) hem de Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından önemli adımlar atılmaktadır. Bu risk grupları içinde ne yazık ki donanımlı dalış yapan bazı dalıcılar da yer almaktadır. Bu kitapla söz konusu risk grubunu bir tehdit unsuru olmaktan çıkartıp, su altı kültür mirasının korunmasında kazanıma dönüştürmek hedeflenmiştir. Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu böylelikle kültürel mirasın korunmasına bu şekilde destek veren dünyadaki ilk su altı federasyonu olma niteliğini kazanmıştır. Denizin içine doğru atılan her palet, binlerce yıl öncesinden kalmış bir kalıntıya ulaşma şansı demektir. Bu kalıntıları korumak, en kısa yoldan ilgili kurumlara haber vererek bilime kazandırmak her dalıcının görevidir.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UINW Network
for Underwater
Archaeology

CMAS